

JMG

Examensarbete i medie- och
kommunikationsvetenskap

2012-05-31

Institutionen för journalistik,
medier och kommunikation

www.jmg.gu.se

”Ibland kan det vara bättre att hålla tyst helt och hållet”

En studie av blame games och ansvarsutkrävande i media i
samband med Saudiaffären

Författare: Malin Blidkvist och Anna Lovéus
Handledare: Nicklas Håkansson
Kursansvarig: Malin Sveningsson

GÖTEBORGS UNIVERSITET
JOURNALISTIK, MEDIER OCH KOMMUNIKATION

Abstract

- Titel:** ”Ibland kan det vara bättre att hålla tyst helt och hållet” - En studie av blame games och ansvarsutkrävande i media i samband med Saudiaffären
- Författare:** Malin Blidkvist och Anna Lovéus
- Uppdragsgivare:** Bengt Johansson, JMG, Göteborgs Universitet
- Kurs:** Examensarbete i Medie- och kommunikationsvetenskap, Institutionen för journalistik och masskommunikation (JMG) vid Göteborgs Universitet
- Termin:** Vårterminen 2012
- Handledare:** Nicklas Håkansson, JMG, Göteborgs Universitet
- Sidantal/Antal ord:** 58 sidor/16 775 ord (inklusive bilaga)
- Syfte:** Syftet är att undersöka medias roll i samband med ansvarsutkrävande i Saudiaffären, med fokus på tidningsrapporteringen.
- Metod:** Kvalitativ innehållsanalys
- Material:** Vi har analyserat artiklar rörande Saudiaffären som är publicerade i fyra olika tidningar under mars månad 2012. Materialet är hämtat från Retrievers mediearkiv och framtaget med på förhand definierade sökord.
- Huvudresultat:** Media bidrar till skapandet av blame games och är en del av att de kan fortgå men kan inte skapa ett blame game utan att det i “verkligheten” skett något som ger upphov till ansvarsutkrävande. Media och “verkligheten” är därför beroende av varandra när det gäller skapandet och fortgåendet av blame games.
- Key words:** *Ansvarsutkrävande; Blame games; ECA; Saudiaffären; Sten Tolgfors; Vapenexport; Saudiarabien*

Executive summary

Den här studien syftar till att undersöka medias roll i samband med ansvarsutkrävande i Saudiaffären, med fokus på tidningsrapporteringen. Saudiaffären innebär Sveriges vapenaffärer med diktaturen Saudiarabien och den bevakning av de inblandade aktörerna som sedan följde. Aktörerna blev en del av ett så kallat blame game, där ansvarsfrågan hela tiden skjuts runt och det är oklart vem som är ansvarig för händelsen och vem som ska lösa den. Efter att Saudiaffären uppdagades har försvarsminister Sten Tolgfors avgått, enligt vissa källor på grund av hans inblandning i affären och enligt honom själv på grund av andra orsaker.

Ansvarsutkrävande i media är ett relativt ungt forskningsområde med många aspekter att undersöka. Politiska och organisatoriska blame games och avsägande av ansvar blir ofta och snabbt fördömt, men mer sällan analyserat. Svårigheten ligger i balansgången mellan när ansvarsutkrävande ses som en sanningssökande dialog och när det övergår till "häxjakt" och blame games. Den teoretiska ramen för denna studie grundar sig i gestaltningsteorin, teorier kring blame games samt forskning kring kriskommunikation.

Analysmaterialet är två dagstidningar, Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet, samt två kvällstidningar, Aftonbladet och Expressen. Vi har avgränsat oss till artiklar publicerade under mars 2012, och gjort ett urval av artiklar efter på förhand definierade sökord. Den metod som har använts är en kvalitativ innehållsanalys med kvantitativa inslag (ECA) med syfte att undersöka och beskriva hur ett eller flera objekt framställs i media.

Resultatet av analysen visar att media, medvetet eller omedvetet, gör så att blame games och kringskjutande av ansvar kan ske i offentlighetens ljus. De är också delaktiga i att hålla igång spelet och använder sig av aktörerna för att få en efterfrågad mediedramaturgi. Spelet hade dock aldrig uppstått om inte inblandade politiker och tjänstemän hade gett undvikande svar, ljugit, skyllt ifrån sig ansvaret eller givit skulden till någon annan.

Ur ett samhällsligt perspektiv borde ett lösningsorienterat ansvarsutkrävande vara något att sträva efter, då det är viktigare att lägga resurser på att lösa en fråga istället för att reda ut vem som gjorde fel från början. Självklart måste dock orsaken till problemet utredas för att

eventuellt kunna implementera nya riktlinjer för hur man ska agera vid en liknande händelse samt undvika att det återupprepas.

Utifrån dessa resultat är det viktigt att fortsätta forska kring blame games för att få fram tydligare modeller för hur man bör agera om man hamnar i ett blame game. Det är också av största vikt att risken för blame games och ansvarsutkrävande blir en del av modern krishantering och kriskommunikation. Risken för att bli beskylld och utpekad som ansvarig, rättfärdigat eller ej, är i dagens samhälle överhängande, framförallt för offentliga personer som exempelvis politiker. När offentliga aktörer är inblandade är det troligt att debatten kommer att ske i media vilket gör att kunskapen och förståelsen för blame games blir än viktigare.

Innehåll

Abstract	2
Executive summary	3
1. Inledning.....	8
2. Bakgrund	9
2.1. Svensk vapenexport.....	9
2.2. Saudiarabien	9
2.3. Saudiaffären	10
3. Problematisering.....	12
4. Syfte och frågeställningar.....	13
4.1. Syfte	13
4.2. Frågeställningar	13
5. Teori och tidigare forskning	14
5.1. Gestaltningsteorin.....	14
5.1.1. Gestaltning ur ett kommunikationsperspektiv.....	14
5.1.2. Händelseorienterade och tematiska gestaltningar	15
5.1.3 Sakfråge- och spelgestaltningar	15
5.1.4. Gestaltning utifrån teman	15
5.2 Kausalt och lösningsorienterat ansvar.....	16
5.3. Blame games	17
5.4 Krishantering.....	17
5.5. Tre strategier för att undvika ansvar	18
5.5.1. Presentationsstrategi.....	18
5.5.2. Aktörsstrategi	19
5.5.3. Policystrategi.....	19
5.6. Kognitiva scheman	20
6. Metod	21

6.1. Avgränsning och urval	21
6.2. Val av analysmodell	22
6.3. Insamling av analysmaterial	23
6.4. Tillvägagångssätt	24
6.5. Metoddiskussion	24
6.5.1 Validitet och reliabilitet	26
6.5.2 Vår definition av begrepp	26
7. Resultat och analys	29
7.1. Tidningarnas innehåll och utformning	29
7.1.2. Sammanfattning	31
7.2. Dramatisering av Saudiaffären	31
7.2.1. Rubriksättning	32
7.2.2. Citat och anföringsord	33
7.2.3. Metaforer, liknelser och beskrivande text	34
7.2.4. Jämförelser med andra händelser	35
7.2.5. Sammanfattning	36
7.3. Sakfrågan eller spelet?	36
7.3.1 Sammanfattning	38
7.4. Skillnader och likheter i rapporteringen om Saudiaffären	39
7.4.1. Hur gestaltas Saudiaffären?	39
7.4.2. Sammanfattning	42
7.5. Hur riktas ansvarsfrågan?	43
7.5.1. Ansvarsutkrävande på olika nivåer	44
7.5.2. Vem spelar huvudrollen i Saudiaffären?	46
7.5.3. Att få komma till tals i media	47
7.5.4. Att omtalas i media	48
7.5.5. Sammanfattning	49

8. Diskussion	51
8.1. Blame games i media	51
8.2. Vem löser problemet?	52
8.3. Framtida forskning	52
8.4 Problemets kvarstår.....	53
Referenser.....	54
Bilaga 1	56

1. Inledning

Tisdagen den 6:e mars 2012 sände Sveriges Radios nyhetsprogram Ekot ett avslöjande reportage om Sveriges inblandning i vapenaffärer med Saudiarabien. Reportaget gjordes av reportrarna Daniel Öhman och Bo-Göran Bodin. Nyheten fick mycket stort genomslag och de följande veckorna hade flera medier en omfattande rapportering kring händelsen och debatten kring svensk vapenexport väcktes återigen till liv. Många av de inblandade blev ställda till svars i media för sitt agerande och mediebevakningen kring några av nyckelpersonerna var mycket intensiv. Mediebevakningen var som allra störst i samband med försvarsminister Sten Tolgfors avgång den 29:e mars.

Det är viktigt att tidigt klargöra att syftet med denna uppsats inte är att värdera eller ta ställning till huruvida Sveriges samarbete med Saudiarabien är rätt eller fel. Syftet är inte heller att avgöra vem eller vilka som ska ses som ansvariga för affären. Fokus ligger istället på att undersöka och kartlägga medias roll i ansvarsutkrävande vid situationer som denna, där det uppstår ett så kallat blame game mellan olika aktörer. En förklaring och definition av termen blame game finns under avsnittet teori.

2. Bakgrund

2.1. Svensk vapenexport

I Sverige regleras all export av krigsmaterial, även kallat försvarsmaterial, av *Lagen om krigsmaterial* (SFS 1992:1300). Det är en förbudslag som innebär att det är förbjudet att tillverka, handla med och exportera produkter eller samarbeta med utländska företag utan tillstånd. Det är förvaltningsmyndigheten ISP, *Inspektionen för strategiska produkter*, som beslutar om tillstånd för tillverkning och utförelse. Enligt lagtexten är exporttillåtet om; "...det behövs för att tillgodose det svenska försvarets behov av materiel eller kunnande eller i övrigt är säkerhetspolitiskt önskvärd, samt att det inte står i strid med principerna och målen för svensk utrikespolitik." (ISP, 2012).

I slutet av 1990-talet startade en omstrukturering av den västeuropeiska försvarsindustrin som har lett till en ökad takt av en internationalisering av industrin. Det har i sin tur lett till att den svenska vapenexporten under en 10-årsperiod har ökat med dryga 300 procent (Ek & Lindahl, 2012, 16 mars). Tillväxten är dock beroende av den politiska hänsyn som måste tas i dessa frågor. Omfattande motköp och samarbeten är ofta en förutsättning för denna typ av politiserad export (Lindgren & Jörnmark, 2012).

I maj 2011 gick flera partier tillsammans med antivåldsorganisationer ut i en debattartikel i DN med budskapet att den svenska exportkontrollpolitiken för vapenexport till ickedemokratiska länder skall skärpas. Fokus låg på att förhindra export till diktaturer där det sker allvarliga brott mot mänskliga rättigheter. Trots detta löfte gick cirka 60 procent av den totala exporten 2011 till länder som Saudiarabien, Thailand, Indien och Pakistan. Flera av dessa länder är inblandade i krig, har diktatoriskt styre eller kränker mänskliga rättigheter (Ek & Lindahl, 2012, 16 mars). År 2011 var Sverige återigen det land i världen som sålde mest krigsmaterial per invånare. Vapenexporten uppgick då till dryga 13,9 miljarder kronor, cirka 1500 kr per svensk invånare (Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen, 2012).

2.2. Saudiarabien

För att förstå turerna kring Sveriges vapenaffär med Saudiarabien är det viktigt att ha kunskap om Saudiarabien som land. Saudiarabien är ett land på den Arabiska halvön med ca 26,5

miljoner invånare (CIA - the World Factbook, 2012). Saudiarabien var länge ett mycket fattigt land till dess att man hittade olja som nu blivit landets viktigaste exportprodukt. På grund av oljan har landet de senaste årtiondena omvandlats och moderniserats men samhället präglas fortfarande av islam tillsammans med starka traditionella stam- och klasstrukturer. Trots att utvecklingen gått framåt inom vissa områden, exempelvis modern teknologi, håller man fast vid den traditionella islamska livsstilen. Man värjer sig mot ”främmande tankar” som jämställdhet mellan könen, fackföreningar är inte tillåtna och utlänningars rörelsefrihet är begränsad. Landet är en icke-konstitutionell absolut monarki och styrs av kung Abdullah, som också är premiärminister och överbefälhavare. Den utövande och lagstiftande makten ligger hos ministerrådet vars ledamöter utses av kungen. Kungen leder också ministerrådet och flera av de ministrar som ingår tillhör kungafamiljen. Ännu finns inga kvinnliga ministrar men det anses bara vara en tidsfråga innan detta ändras, framförallt på grund av kvinnornas ekonomiska tillgångar i landet, som idag uppskattas stå för cirka hälften av de privata förmögenheterna i landet. Domstolsväsendet i Saudiarabien består i huvudsak av islamiska sharia-domstolar. Dödsstraff genom halshuggning eller arkebusering förekommer som straff för vissa brott (Holmén, 2012).

2.3. Saudiaffären

Som vi tidigare nämnt uppdagade Ekot i mars 2012 att Sverige år 2005 tecknade ett avtal om militärt samarbete med Saudiarabien. Avtalet skrevs under av den då socialdemokratiska regeringen. Avtalet innebär kortfattat att parterna ska utforska möjligheten att upprätta ett partnerskapsprogram i fråga om försvarsteknologi mellan *Totalförsvarets forskningsinstitut* (FOI) och motsvarande institutioner i Konungariket Saudiarabien. Parterna skall särskilt sträva efter att utbyta teknisk och ingenjörsmässig expertis i fråga om underhåll, utveckling och rekonstruktion av vapensystem, utrustning och reservdelar (Ekot, Sveriges Radio, 2012).

Under 2006-2007 hålls flera möten mellan de bägge parterna, både i Sverige och i Saudiarabien. FOI lämnade ett anbud på bygget av en fabrik för så kallade antitankvapen som Saudiarabien accepterade samma dag. Under 2008 uppkom oroligheter på regeringskansliet och man uttryckte missnöje för att avtalet tänjer på gränserna för svensk vapenexport. Lösningen blev att etablera ett fristående bolag, SSTI (*Swedish Security Technology and Innovation*), och därmed lägga över huvudansvaret på dem. Företagets firmatecknare, Dick

Sträng, var dock en högt uppsatt person på FOI vilket gav tydliga kopplingar mellan de båda organisationerna. Saudierna krävde att FOI skulle leda arbetet, och FOI tog därför på sig rollen som konsulter åt SSTI. FOI lånade pengar av militära underrättelse- och säkerhetstjänsten, Must, för att kunna starta SSTI, vilket är olagligt då de som myndighet inte får starta eller driva egna bolag. I maj 2010 lämnade Dick Sträng sitt arbete på FOI och lösningen med bolaget som projektledare för projektet lades ner (Ekot, Sveriges Radio, 2012).

I november 2010 skulle avtalet förlängas ytterligare fem år såvida det inte sades upp av den svenska regeringen. Avtalet sades inte upp och den moderata försvarsministern Sten Tolgfors motiverade beslutet med att säga att "...det här handlar om att om vi skulle säga upp avtalet så skulle det vara samma sak som att säga till dem att sluta lyssna på Sverige för att vi har tagit aktivt avstånd från er." (Svenska Dagbladet, 2010).

Sedan Ekot avslöjade affären kring Sveriges vapenexport till Saudiarabien, det som kallas *Saudiaffären*, har medierapporteringen varit omfattande. Berörda ministrar, generaldirektörer och övriga inblandade i affären har syns i media i flera omgångar och hela tiden försökt att skylla ifrån sig ansvaret. Detta har lett till att aktörerna blivit en del av ett så kallat blame game, där ansvarsfrågan hela tiden skjuts runt. Efter att Saudiaffären uppdagades har försvarsminister Sten Tolgfors avgått. Vissa menar att han avgick just på grund av vapenaffären medan han själv påstår att han under en längre tid planerat att avgå under våren. Samtidigt medger han dock att vapenaffären med Saudiarabien påskyndat det hela.

3. Problematisering

Ansvarsutkrävande i media är ett relativt ungt forskningsområde med många aspekter att undersöka. Medias roll som opinionsbildare och "jury" bör ifrågasättas och diskuteras. Är medias roll att tillhandahålla en arena för aktörerna för att spela sitt blame game på eller är media i sig de drivande i spelet? Politiska och organisatoriska blame games och avsägande av ansvar blir ofta och snabbt fördömt, men mer sällan analyserat. Svårigheten ligger i balansgången mellan att se ansvarsutkrävande som en sanningssökande dialog och när det övergår till "häxjakt" och blame games (Boin, Hart, Stern & Sundelius., 2005:112). Vem eller vilka utpekas som ansvariga? För vad anses de vara ansvariga? Vilka påföljder får det för individer och organisationer?

Media är idag den kanal som används då politiker och ledare vill få ut ett budskap till allmänheten och där de syns då de behöver försvara eller förklara sina handlingar. Att analysera och belysa ansvarsutkrävande i media är ett steg till en ökad medvetenhet hos både allmänheten och beslutsfattare. Om vi ska ha ett öppet och transparent samhälle krävs ett visst mått av medvetenhet och förståelse hos allmänheten för att de ska kunna ha nytta av den information som ges. En ökad förståelse för hur de inblandade aktörerna påverkar situationen, både från politiskt håll, från näringsliv och från media, är av stor vikt i dagens mediesamhälle.

Saudiaffären sträcker sig, som vi nämnt tidigare, över två olika regeringar där en socialdemokratisk regering tecknade ursprungsavtalet och en borgerlig valde att låta det fortgå. Det ger den här studien en partipolitisk dimension att beakta. Komplexiteten förstärks ytterligare av antalet inblandade organisationer, företag och politiska instanser med berörda individer. Ansvarsfrågan bollas alltså inte bara mellan olika individer och organisationer utan också mellan Sveriges nuvarande och tidigare regering.

Tidigare forskning har visat på skillnader mellan morgon- och kvällspress i hur de rapporterar nyheter. För att bättre kunna beskriva fenomenet blame games har vi därför valt att inkludera både morgon- och kvällstidningar i vår analys. Kvällstidningarna utmärker sig genom att ofta vara mer sensationsinriktade i sin journalistik vilket skulle kunna leda till att deras rapportering om Saudiaffären skiljer sig från andra tidningars (Hadenius, Weibull & Wadbring, 2008:275).

4. Syfte och frågeställningar

4.1. Syfte

Syftet är att undersöka medias roll i samband med ansvarsutkrävande i Saudiaffären, med fokus på tidningsrapporteringen. Även om det var i radio som Saudiaffären först uppdagades har vi valt att lägga fokus på tidningsrapporteringen eftersom vi då, genom de olika politiska inriktningar som förekommer inom svensk press, får med en politisk dimension som vi finner intressant då avtalet med Saudiarabien sträcker sig över två olika regeringar.

4.2. Frågeställningar

- På vilket sätt använder media blame games? Hur använder aktörerna i blame games media?

Är media i det här fallet en arena där aktörerna använder sig av blame games eller är blame games en produkt av media i sig? Den här frågan belyser komplexiteten i blame games och ansvarsutkrävande. Vi vill försöka utröna om aktörernas uttalanden används av media för att fortsätta "spelet" och "nyhetsspinnets" eller om media snarare är en spelplan för aktörerna.

- Vilka skillnader finns det i rapporteringen beroende på politisk inriktning, typ av tidning och ägarskap?

De tidningar vi valt att undersöka är Aftonbladet, Expressen, Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet. Tre av tidningarna har en liberal inriktning medan den fjärde är socialdemokratisk. Det är intressant att ha de olika politiska inriktningarna i åtanke då Saudiaffären som vi nämnt tidigare sträcker sig över två olika regeringar. Våra utvalda tidningar har också olika ägare vilket skulle kunna visa på skillnader i rapporteringen. Dessutom finns två morgon- och två kvällstidningar representerade för att kunna undersöka eventuella skillnader i morgon- och kvällspressens rapportering.

- Hur riktas ansvarsfrågan?

Den här frågan belyser i vilken utsträckning ansvarsutkrävande sker på individnivå respektive organisationsnivå. På vilken nivå ansvaret utkrävs är viktigt att undersöka för att få en ökad förståelse för blame games.

5. Teori och tidigare forskning

5.1. Gestaltningsteorin

En av de teorier som benämns som en av de viktigaste och mest relevanta i politisk kommunikation och forskning kring mediemakt är gestaltningsteorin (*framing theory*). Ursprungligen användes teorin i ett sociologiskt perspektiv. Ur ett sådant perspektiv handlar gestaltning om hur individer tolkar, begripliggör och skapar mening beroende på dennes tidigare erfarenheter. All kommunikation blir på så vis en gestaltning av verkligheten (Strömbäck, 2009:118-119). Gestaltning är av största signifikans när man analyserar händelser i en politisk kontext. Politiska frågor har ofta en hög komplexitet, diskursen är svårförstådd och allmänhetens förståelse och intresse kan ses som lågt (Iyengar, 1991:13).

5.1.1. Gestaltning ur ett kommunikationsperspektiv

Ur ett kommunikationsperspektiv handlar gestaltning om hur medierna reproducerar och sprider varierande bilder av verkligheten beroende på hur de, medvetet eller omedvetet, väljer att gestalta den. Verkligheten är obegränsad medan mediernas format är begränsade vilket innebär att alla nyheter formas av de val som görs av medierna i allmänhet, av redaktioner och av enskilda journalister i synnerhet (Strömbäck, 2009:120).

När journalister väljer vissa aspekter i utformningen av texter leder gestaltningen till att de framhäver specifika problem, värderingar, orsaksförklaringar eller gör en medveten eller omedveten ansvarsutdelning. Sammanhanget som tillhandahålls för läsaren föreslår vad en fråga handlar om genom urval, betoning, vad som utvecklas och inte minst med vad som exkluderas i texten (Tankard 2001, refererad i Strömbäck, 2009:121). Problematiken med gestaltning förklaras ytterligare genom att olika journalister framhäver olika aspekter av samma händelse, vilket gör att människor kan bilda sig vitt skilda åsikter kring samma fråga. Trots problematiken så är en återkommande aspekt inom forskningen att gestaltning av verkligheten är ofrånkomligt och att kommunicera blir oundvikligen att gestalta (Strömbäck, 2009:121).

Medias gestaltning antas påverkas av redaktionella rutiner, rådande nyhetsvärderingar, graden av kommersiellt innehåll, ideologier och kulturella normer och värderingar. Det som kännetecknar gestaltningar är att de har tydliga konceptuella eller språkliga karaktäristika, att

de är relativt vanligt återkommande och att det går att särskilja dem (Strömbäck, 2009:126).

5.1.2. Händelseorienterade och tematiska gestaltningar

Det görs en särskiljning mellan händelseorienterade (*episodic*) och tematiska (*thematic*) gestaltningar. Händelseorienterade gestaltningar fokuserar på den enskilda händelsen eller använder enskilda händelser eller personer för att illustrera mer generella problem. Tematiska gestaltningar innebär istället ett fokus på övergripande teman, generella sammanhang och bakgrunder (Iyengar, 1991:14). Resultatet av de undersökningar som gjorts visade att när nyheterna använde sig av händelseorienterade gestaltningar lades skulden för problem och brist på åtgärder på en individnivå. Det kan skydda politiker och makthavare, eftersom de rör sig på en samhällsnivå, och riktar istället ansvarsutkrävandet mot aktörer på individnivå. När tematiska gestaltningar användes tenderade istället mottagarna att lägga ansvaret på en samhällsnivå. I verkligheten är nyheter sällan uteslutande av det ena slaget, utan innehåller gestaltningar av bägge former, men med den ena eller andra i överhand (Iyengar, 1991:14).

5.1.3 Sakfråge- och spelgestaltningar

En annan särskiljning av gestaltningar som ofta nämns i samband med politisk kommunikation är en uppdelning i sakfrågegestaltningar och spelgestaltningar. Politik som gestaltas enligt den första fokuserar på politiska förslag, åsikter i sakfrågor eller sådant som har relevans för politikens sakinnehåll. När den istället gestaltas som ett spel handlar det om vem som vinner eller förlorar en kamp, hur politiken bedrivs eller om politiska strategier. Politikerna drivs av ett egenintresse och ser makten som ett mål istället för ett medel. Det innebär att mediernas politiska spelgestaltningar leder till misstro och cynism hos mottagarna, där de ser politiken som en kapplöpning för förtroende och röster (Strömbäck, 2009:126-128).

5.1.4. Gestaltning utifrån teman

Gestaltningar i media kan hjälpa till att definiera och lösa problem samt skapa opinion (Knight, 1999). Sett ur ett kriskommunikationsperspektiv kan de också hjälpa makthavare och beslutsfattare i hur de vid en kris ska agera för att minimera skadan på deras organisation eller image (An & Gower, 2009).

Man har i den amerikanska nyhetsrapporteringen funnit några övergripande teman; konflikt,

ekonomi, konsekvenser, etik och moral. Utifrån dessa har man sedan identifierat fem olika gestaltningar som kan appliceras på nyheter. Den första, humanitära aspekten, tar fram en humanitär eller känslöfylld sida av rapporteringen och appellerar till läsarens psykologiska och känslösa sida. Det i sin tur leder till att läsaren skapar sig en än mer negativ uppfattning kring händelsen, särskilt i situationer där det har skett någon form av överträdelse. Vidare finner vi den rapportering som omges av en konfliktspekt. Där ligger fokus på konflikt och oenighet både på individ och organisationsnivå. En tendens som syns i den amerikanska forskningen är också att desto seriösare tidning, desto oftare förekommer konfliktramen (An & Gower, 2009).

Den tredje typen av aspekt är den etiska/moraliska. Här sker rapporteringen i en moralkontext där sociala regler och religiösa grundstenar spelar en stor roll och gestaltningen sker ofta indirekt genom citat och slutsatser. Därefter har vi den ekonomiska aspekten som tar upp vilka konsekvenser händelsen kommer att få ekonomiskt och finansiellt. Både på individ-, organisations- samt på samhällsnivå. Slutligen har vi aspekten kring ansvarsutkrävande eller "ansvarsriktande". Med det avses rapportering som bidrar till att utkräva ansvar för en händelse, gentemot antingen en individ, en organisation eller en grupp (An & Gower, 2009).

5.2 Kausalt och lösningsorienterat ansvar

Ur ett psykologiskt perspektiv har forskning kring ansvar fokuserat på orsak och lösning. Kausalt ansvar (*Causal responsibility*) lägger fokus på ursprunget till problemet, vem eller vilka som är ansvariga för att det uppstod. Lösningsorienterat ansvar (*Treatment responsibility*) koncentrerar sig istället på vem eller vilka som har möjligheten att lindra eller lösa problemet. De här definitionerna är speciellt relevanta i diskussioner kring politiska frågor och händelser, såsom Saudiaffären eftersom politiker kan ha ansvar att lösa ett problem även om de inte själva är orsaken till det. När det gäller lösningsorienterat ansvar så är en tydlig tendens att makthavare med stor iver tar på sig ansvar för händelser med gynnsamma utfall, samtidigt som de med samma intensitet skjuter ifrån eller avsäger sig ansvar för händelser som inte får samma positiva utfall (Iyengar, 1991:8).

Uppdelningen av orsak- och lösningsansvar grundar sig i media, som genom sin roll som opinionsbildare gör att deras mottagare inte aktivt skapar sig egna uppfattningar kring en händelse utan istället tar till sig den bild media ger. Vid en negativ händelse kräver människor

instinktivt en ansvarig och medias fördelning av ansvar är i dessa fall en mycket mäktig psykologisk faktor (Iyengar, 1991:10). Exempelvis har det efter Iran Contra affären, en amerikansk vapenaffär, gjorts undersökningar gällande ansvarsutkrävande och hur förtroendet för president Reagan påverkades. Resultatet blev att de som uppfattade att ansvaret för affären var presidentens, också tenderade att nedvärdera hans arbete, kompetens och integritet överlag. Förtroendet sjönk i relation till det upplevda ansvaret. Medias vinkling och den gestaltning som användes gjorde att den vanligtvis populära presidenten och regeringen fick uppleva en för dem lägsta nivå i popularitet (Iyengar, 1991:108-109).

5.3. Blame games

Blame game är en term som beskriver den interaktion som sker mellan aktörer som sätter sina egenintressen framför samhällets bästa. Ur ett medieperspektiv sker blame games då en sanningsökande rapportering får ge plats för aktörer som intar försvarsställning, arbetar med medveten tystnad och snedvridningar av sanningen (Boin m.fl, 2005:103). Olika aktörer skyller på varandra eller lägger över ansvar på andra i situationer där det ofta är oklart vem som gjort fel och vem som bör ta ansvar (Hood, 2011:17).

5.4 Krishantering

Kriskommunikationsforskning är en del av forskningsfältet public relations. Forskningen har ökat från slutet av 1990-talet och har oftast utgått från ett traditionellt informationsperspektiv. Sett ur ett organisationsperspektiv har riskommunikationen tagit två utvecklingslinjer. Den ena består av retoriska modeller som kan användas som strategier i efterarbetet av en kris, medan den andra fokuserar på fasen innan krisen inträffar, genom förståelse för vikten av problemhantering och riskkommunikation (Falkheimer, 2009:25-26).

Vi har valt att använda oss av teorier kring krishantering och riskkommunikation eftersom vi anser att det finns möjlighet att applicera teorierna på de individuella aktörernas beteenden i samband med Saudiaffären. Teorierna hjälper till att förklara uppkomsten och fortgåendet av blame games och huruvida blame games är en produkt av aktörerna eller av media.

Exempelvis kan det visa sig att en aktör, medvetet eller omedvetet, agerar utefter traditionell krishantering. Likväl kan vi eventuellt också se en avsaknad av användandet av krishantering genom ett agerande som saknar eftertanke och professionalism. Modeller utformade för ledare

i kris kan alltså förklara aktörernas agerande och hjälpa oss att förstå de processer som pågår och syns i media.

5.5. Tre strategier för att undvika ansvar

För att bättre förstå varför rapporteringen kring Saudiaffären ser ut som den gör är det viktigt att ha en viss förståelse för hur de olika individerna eller organisationerna som är inblandade i affären kan tänkas hantera situationen och det blame game som uppstått. Nedan presenteras tre exempel på strategier som individer och organisationer kan använda sig av.

5.5.1. Presentationsstrategi

Det finns tre huvudsakliga sätt att agera utifrån när man krävs på ansvar. Det första sättet är presentationsstrategi (*presentational strategies*) och handlar om att försöka undvika att behöva ta ansvar för något eller att få skulden. Grunden i presentationsstrategi är att bestrida ansvaret på det ena eller andra sättet, antingen genom att förneka att det finns ett problem eller genom ursäkter och förklaringar. Detta sker vanligtvis genom s.k. ”spin”, en förflyttning av medias fokus. Med det menas att man medvetet försöker ändra medias fokus för att på så vis minska bevakningen av ens eget eventuella ansvar. Exempelvis kan man fokusera på och framhäva positiva saker i sammanhanget och vara noga med vilken information man går ut med, när den släpps och hur informationen sprids. Det syftar till att visa att det som upplevs som ett problem i själva verket inte alls är det, exempelvis genom att påpeka att även om det verkar negativt nu kommer det långsiktigt ge positiva konsekvenser. Timing är också avgörande i den här strategin. Är man tvungen att gå ut med negativ information kan man välja att göra det samtidigt som media fokuserar på någon annan stor händelse för att minimera risken av att drabbas av negativ publicitet (Hood, 2011:47-55).

Presentationsstrategi kan ta sig uttryck i fyra olika former. Till att börja med kan aktören hålla en låg profil, exempelvis genom att inte vara tillgänglig för pressen eller välja att inte ge kommentarer till media. Man kan också välja att ta striden offentligt och argumentera för sin sak eller ge övertalande ursäkter och förklaringar. Det tredje alternativet är att använda sig av ”spinn” och ändra fokus på sakfrågan eftersom man genom att avleda uppmärksamheten och fokusera på positiva nyheter kan skjuta bort ansvarsfrågan. Slutligen så kan man ”dra en gräns”. Det är en bekännande strategi där aktörerna ber om ursäkt på ett så trovärdigt och

öppenhjärtligt vis som möjligt för att vinna sympatier och på så vis minska motståndarnas möjlighet att fortsätta sin ”smutskastningskampanj” (Hood, 2011:47-55).

5.5.2. Aktörsstrategi

Ett annat sätt att hantera skuldfrågan på är genom en aktörsstrategi (*agency strategies*). Där fokuseras på var ansvaret uppfattas ligga och vem eller vad som orsakade skadan. Det innebär att man undviker att beskyllas genom att fokusera på var gränserna för ansvarstagande går för regering och myndigheter. Även i aktörsstrategin går det att urskilja fyra typer av agerande. Det finns två som fokuserar på företagsorganisation där den första innebär att man delegerar ansvaret nedåt eller utåt i organisationen. En viktig del i strategin är att lägga över uppgifter, med risk för negativ uppmärksamhet, på andra. Samtidigt tenderar man att ta på sig ansvar för sådant som genererar positiv uppmärksamhet. I dessa sammanhang kan man också konstruera samarbeten och byråkrati så komplext att ansvarsfrågan kan skjutas runt i oändlighet tills den slutligen försvinner – utan att någon egentligen behöver ta ansvaret.

Den andra typen av agerande har en defensiv organisationspolitik som utgångspunkt med en hög personalomsättning eller personalrotation. Det gör att de personer som fattar avgörande beslut redan har lämnat organisationen eller arbetar med andra uppgifter när det uppstår en situation där någon skall krävas på ansvar. Det är då enklare att ge en sådan person som redan lämnat organisationen rollen som syndabock.

Den tredje typen av agerande innebär att man bygger upp en komplex struktur av samarbeten och horisontella partnerskap. Ansvarsutkrävandet avleds genom en ”many-hands approach”, det vill säga en svårighet att se ett individuellt ansvar då det är många inblandade.

Avslutningsvis kan man skjuta ifrån sig skulden och lägga förklaringen på de marknadsmässiga villkor som råder. Det är populärt vid exempelvis löneförändringar, stora nedläggningar eller prishöjningar (Hood, 2011:67-83).

5.5.3. Policystrategi

Slutligen finns det även policystrategin (*policy strategies*) som går ut på att utforma beslutsprocesser och strategier som minimerar risken för ”blame”. Istället för att fokusera på resultatet av besluten man fattar och att lägga ansvaret på en viss individ, är det alltså det

förebyggande arbetet som är det viktigaste. När det handlar om situationer som oundvikligen uppfattas som negativa av majoriteten, som i detta fall Sveriges vapenaffärer med Saudiarabien, koncentrerar man sig på att visa att man försökt göra det bästa av situationen. När en situation med blame games uppstår säger man istället att den beror på beslut som företrädarna fattat.

Policystrategin delas även den in i fyra variationer. Regelföljande, individualisering, ”vallning” och avhållsamhet. Regelföljande innebär att man följer de regler, riktlinjer och protokoll som är uppförda för att hantera en situation med ”blame-games”. Det finns inget utrymme för hjälp utifrån, nya infallsvinklar eller sunt förnuft. Individualisering innebär att man närmar sig ansvarsproblemet med ett syndabocksperspektiv. Det gör inte att ansvarsfrågan försvinner utan lägger istället ansvaret för skulden på en individ eller organisation. Detta sker med en förskjutning av ansvaret snarare än att förminska eller förhindra ”blame”. I motsats till detta finns den variant som kallas för ”vallning”. Det liknar ”the many hands approach” som återfinns under aktörsstrategin, och syftar till att det inte går att utkräva ansvar från en enskild individ för att organisationen har en stark sammanhållning och en gemensam beslutsprocess. Slutligen finner vi avhållsamhet som kan sammanfattas med ”säg bara nej”. Det innebär att politiker och byråkrater helt enkelt avhåller sig från att vara delaktiga i anläggningar eller tjänster som är, eller kan bli, en del av ett blame game (Hood, 2011:90-103).

5.6. Kognitiva scheman

Inom forskning kring mediernas påverkan på individnivå är teorin kring kognitiva scheman av stor betydelse. Kognitiva scheman förklarar hur vi mentalt organiserar den kunskap vi får. De styr också hur vi uppfattar vår omvärld, våra förväntningar och hur vi tolkar ny information. Människor är överlag mindre öppna för information som bryter deras kognitiva scheman och tar i större utsträckning till sig information som bekräftar dem (Strömbäck, 2009:99-100). För vår undersökning är det relevant att se på kognitiva scheman då de förklarar hur allmänheten tenderar att lättare ta till sig viss information framför annan. Det kan vara en förklaring till varför vissa individer är ”enklare” att peka ut som ansvariga i en fråga.

6. Metod

6.1. Avgränsning och urval

För att göra en avgränsning i arbetet har vi fokuserat på tryckt press. Vi har valt ut fyra rikstäckande tidningar: Dagens Nyheter (DN), Svenska Dagbladet (SvD), Aftonbladet och Expressen, för att analysera deras bevakning av Saudiaffären. Anledningen till att vi valt att fokusera på tryckt press och inte radio, där Saudiaffären först uppmärksammades, är att vi bland annat vill kunna se och jämföra om tidningars politiska inriktning påverkar deras rapportering kring händelsen. Därför har vi också medvetet valt tidningar med olika politisk inriktning till vår undersökning. Tre av tidningarna, DN, SvD och Expressen har en liberal inriktning medan den fjärde, Aftonbladet, har en socialdemokratisk inriktning. Det hade varit önskvärt med ytterligare en socialdemokratisk tidning för att få en bättre jämförelse men utöver Aftonbladet saknar Sverige idag en större rikstäckande tidning med denna politiska inriktning.

Vi finner det också intressant att göra en jämförelse mellan morgon- och kvällspress för att se eventuella skillnader och likheter i rapporteringen kring Saudiaffären. Därför har vi valt att titta på två morgontidningar (DN och SvD) samt två kvällstidningar (Aftonbladet och Expressen). Tidningarna har också olika ägare, DN och Expressen tillhör båda Bonnierkoncernen medan SvD och Aftonbladet ägs av Schibsted. Ökad ägandekonzentration och dess eventuella påverkan på rapporteringen är något som ofta diskuteras i dagens mediasamhälle (Hadenius m.fl., 2008:214-215). Därför är det här intressant att undersöka om man kan se någon skillnad i rapporteringen beroende på ägandeform eftersom två av de största mediekoncernerna i Sverige finns representerade bland de tidningar vi valt att undersöka.

Ytterligare en avgränsning vi har gjort är att vi endast har med de artiklar som publicerats under mars månad 2012. Denna avgränsning i tid har vi gjort eftersom affären aktualiserades i mars 2012 i och med Ekots reportage och Tolgfors avgång. Trots att affären varit mer eller mindre aktuell sedan samarbetsavtalet skrevs 2005 var det först i och med Ekots senaste avslöjanden som fenomenet med blame games uppstod, vilket är vad denna uppsats undersöker. En avgränsning i tid var också nödvändig för att kunna genomföra analysen inom de tidsramar som vi varit tvungna att förhålla oss till under arbetet med uppsatsen.

6.2. Val av analysmodell

Vi har använt oss av en kvalitativ textanalys som grundar sig i ECA (*Ethnographic Content Analysis*). Metoden är en kvalitativ innehållsanalys med kvantitativa inslag vars syfte är att undersöka och beskriva hur ett eller flera objekt framställs i media. Metoden är lämplig när man letar efter latenta budskap och där problemet kan ses som mångdimensionellt. Syftet med ECA är att kunna vara analytisk och systematisk men ändå inte låst om det skulle dyka upp kategorier eller variabler som faller utanför det man beaktat och tagit hänsyn till från början – då man kan lägga till dessa efterhand som de eventuellt dyker upp. Det är också viktigt att tänka på att även om man kan kvantifiera och kategorisera vissa frågor så behöver man också samla beskrivande material (Altheide, 1996:16-17). Vi ansåg metoden lämplig för vårt arbete då Saudiaffären har en tydlig mångdimensionell karaktär och vi ville leta efter tendenser och mönster som kan förklara och beskriva fenomenet med blame games och ansvarsutkrävande.

Metoden består av en 12-steps process. Till att börja med så väljer man vilket ämne man vill undersöka (1). Därefter ska man lära känna det medium/ämne man vill undersöka (2). Det hjälper en att gå vidare till att samla in tillräckligt med material (3) för att kunna göra ett utkast till teman (4). Därefter testas utkastet (5) mot en liten datamängd för att se hur bra det går att applicera. Efter det omarbetas protokollet (6) och ett teoretiskt ramverk skrivs (7). Efter det samlas allt material in till arbetet (8) och kodarbetet startar (9). Efter detta startar analysarbetet (10) och det går att dra båda horisontella och vertikala slutsatser av analysen (11). Slutligen skrivs en rapport, i detta fall i form av en uppsats, utefter de analyser och slutsatser som framkommit av modellen (12) (Altheide, 1995:13).

Vi utformade en analysmodell för vår textanalys som finns som bilaga (se Bilaga 1). Modellen utgår från fem olika “teman”, som vi anser täcker in våra frågeställningar och dessutom fångar upp grundläggande information om texten, som exempelvis vilken tidning den är hämtad ifrån, när den är publicerad eller om det fanns någon bild kopplad till den.

Modellen är framtagen utifrån en massmedieretorisk analysmodell som tar upp flera olika aspekter av vad man kan tänka på när man analyserar en nyhetstext - allt ifrån det faktiska innehållet till vem som står bakom artikeln och vilka bilder som används (Lundgren, Ney & Thurén, 1999). Sammanlagt går man igenom tolv punkter i analysmodellen och de som vi ansåg relevanta för vår studie placerade vi in under våra olika teman. Vi kompletterade även

med några egna frågor för att få svar på våra frågeställningar och få en heltäckande bild. Efter varje läst artikel besvarades samtliga frågor i de fem olika temana för att ge en bild av innehållet i artikeln.

6.3. Insamling av analysmaterial

Eftersom vi inte har haft tillgång till alla tidningar i tryckt format har vi använt oss av Retrievers mediearkiv för att hitta de texter som analyserats. Genom att använda Retrievers avancerade sökning kunde vi begränsa vår sökperiod till mars 2012 och våra utvalda tidningar. Vi valde att söka efter texter som innehöll något av följande sökord: *Saudiaffären*, *vapenexport*, *vapenfabrik*, *Saudiarabien*, *Jan-Olof Lind*, *Tolgfors*. Vi anser att dessa sökord gjorde att vi täckte in alla relevanta artiklar som publicerats under den tidsperiod vi valt att fokusera på. Jan-Olof Lind är den nuvarande generaldirektören på FOI och hans ansvar i frågan har blivit omdiskuterat efter att han ljugit om affären i en intervju med Ekot. Vi ansåg det därför relevant att ha med hans namn bland våra sökord. Namn och begrepp som ofta förekommer i artiklar relaterade till Saudiaffären, som exempelvis Fredrik Reinfeldt, Carl Bildt eller socialdemokraterna, valde vi att inte ha med som sökord eftersom det är troligt att dessa även är vanligt förekommande i många andra artiklar och skulle leda till att vi fick med väldigt många för oss ej relevanta träffar.

Vår sökning gav 347 träffar. Bland dessa fanns flera artiklar som av olika anledningar ej var relevanta för vår analys men som kommit med i sökresultatet på grund av att de ändå innehöll något av våra sökord. Exempelvis förekom ett antal artiklar där Saudiarabien nämndes i sportsammanhang inför de olympiska spelen och olika varianter av ”nyhetsquiz”. Dessa inslag har givetvis plockats bort och finns inte med i analysen. Efter att ha plockat bort de artiklar som ej var relevanta analyserades slutligen sammanlagt 200 artiklar från de fyra olika tidningarna. Fördelningen av artiklar mellan tidningarna var relativt jämn, 50 i Aftonbladet, 51 i Dagens Nyheter, 54 i Expressen och 45 i Svenska Dagbladet. Den jämna fördelningen av antalet artiklar har förhoppningsvis bidragit till en rättvis jämförelse mellan tidningarna. Även fördelningen av icke relevanta artiklar var jämn i tre av tidningarna, i Aftonbladet fanns 30 ej relevanta artiklar, 32 i Expressen och 36 i SvD, däremot sticker DN ut något med hela 49 ej relevanta artiklar. Detta tror vi kan förklaras med att DN ger utrikesnyheter och

omvärldsbevakning större utrymme än de andra tidningarna och därmed omtalas också Saudiarabien i fler sammanhang än endast i samband med Saudiaffären.

6.4. Tillvägagångssätt

Vi delade upp artiklarna mellan oss och läste hälften var i respektive tidning. Innan vi började med den huvudsakliga analysen testade vi modellen genom att vi båda två analyserade fem artiklar tillsammans för att få en uppfattning om hur vår modell fungerade samt se så att vi applicerade modellen på samma sätt. Vi prövade att analysera olika typer av artiklar, från olika tidningar för att få en så bra bild som möjligt av analysmodellen och för att kunna känna oss säkra på att den fungerade på olika typer av texter.

Sammanställningen av analysen gjordes på två olika sätt. För de frågor som gått att kvantifiera räknades svaren samman och fördes in i en tabell för att få en överblick av resultaten och kunna utläsa eventuella mönster. För de kvalitativa frågorna diskuterade vi tillsammans resultaten och skrev en sammanfattning för respektive tidning. De sammanställningar som gjorts användes sedan för att kunna jämföra tidningar med varandra och besvara våra frågeställningar.

6.5. Metoddiskussion

De Vaus (2001:11-15) påpekar att det inom forskning alltid är viktigt att tänka kritiskt och vara öppen för att den teori man har inte behöver visa sig stämma. Om man har en teori kring något man vill undersöka ska man inte bara leta efter bevis som stödjer ens teori utan också efter sådant som faktiskt testar att den håller. Syftet med forskningen ska vara att minska eventuella oklarheter och tvetydigheter inom forskningsområdet. I vårt fall finns det inte så mycket tidigare forskning kring ansvarsutkrävande och blame games. Det innebär att vi inte kunnat skapa hypoteser baserade på tidigare forskning utan istället resonerat kring ansvarsutkrävande och blame games och möjliga teorier som beskriver fenomenet. Det finns ett antal så kallade kognitiva felkällor som kan påverka ens resultat, exempelvis haloeffekten, the availability heuristic, over-confidence, hemmablindhet, priming, kognitiva fördomar (*confirmation bias*) och hindsight bias. Genom att ha haft dessa i åtanke redan tidigt under arbetsprocessen hoppades vi kunna minimera deras påverkan på vår analys. Trots detta finns

det ändå risk att de påverkat oss eftersom det i första hand sker omedvetet.

De felkällor som förmodligen haft störst risk att påverka oss är kognitiva fördomar och hemmablindhet. Kognitiva fördomar innebär att man söker information som bekräftar det man redan tror eller vet och därmed skapar en självuppfyllande profetia. De fyra tidningar som ingick i vårt urval är välkända för allmänheten, och för oss som mediestudenter i synnerhet, vilket innebär att vi hade en uppfattning om respektive tidning redan innan analysarbetet startade. Det finns en risk att detta kan ha påverkat oss även under analysen och att vi omedvetet velat bekräfta den uppfattning vi haft om respektive tidning sedan tidigare. Eftersom vi har applicerat samma analysmodell på alla tidningar och ställt samma frågor till varje text anser vi dock att tolkningsmånen har minskat. Detta ser vi speciellt i de kvantitativa frågorna, men även i de kvalitativa frågorna där det krävs att svaren motiveras med exempel från de lästa artiklarna. Samma frågor har besvarats för varje artikel, oavsett vilken tidning den kom ifrån och vilken uppfattning vi hade om tidningen innan vilket vi anser har lett till en likvärdig analys av respektive tidning.

Ytterligare ett sätt att undvika kognitiva fördomar är att vi har delat upp texterna mellan oss så att vi har fått bådas perspektiv på varje tidning. Vi har också fört kontinuerliga diskussioner under arbetets gång kring hur vi tänkt under läsningen och olika saker vi har reagerat på. Det gör att vi fått ett bredare perspektiv i analysen vilket förhoppningsvis minskat risken att vi påverkats av kognitiva fördomar.

Hemmablindhet är den andra felkällan som vi riskerar att ha påverkats av. Detta har vi diskuterat mycket, framförallt kopplat till värdeladdade ord i texter. Ord som exempelvis ”vapenhandel” är något man troligtvis skulle reagera på i vanliga fall men efter att ha läst över hundra artiklar där ordet nämns kan det tappa lite av den effekt det hade från början. För att undvika detta har vi definierat vad vi menar med värdeladdade ord (se definition av våra begrepp nedan) samt varit konsekventa i vårt sätt att applicera analysmodellen.

Beträffande frågorna huruvida artiklarna väcker associationer eller inte gäller det att vara medveten om att det kan påverkas av de erfarenheter vi har och den kontext som vi befinner oss i. På grund av vår ålder och den generation vi tillhör väcks vissa associationer hos oss som andra kanske inte tänker på och tvärt om. Något som exempelvis refererats i en del artiklar är

Boforsaffären vilket troligtvis väcker associationer hos många äldre, men eftersom affären var aktuell när vi var mycket små har vi ingen bild av den mer än vad vi kunnat läsa oss till och det är inte samma sak som att ha ”upplevt” den.

6.5.1 Validitet och reliabilitet

Validitet syftar på om man verkligen undersökt det man utger sig för att undersöka medan reliabilitet syftar på hur tillförlitligt resultatet är. Om resultaten kan upprepas av någon annan som använder samma metod har det hög reliabilitet (Thurén, 2009). Vi anser att vår studie har hög validitet eftersom vi läst artiklar som handlar om Saudiaffären, det fall vi undersökt, och använt oss av flera olika teorier kring blame games, krishantering och medie-/nyhetsjournalistik. Vi har utgett oss för att söka en förståelse för de processer som pågår i media vid ett blame game eftersom det som vi tidigare nämnt är ett relativt outforskat område. Validiteten blir då hög eftersom all förståelse som har kommit ur vår uppsats hjälper oss att nå vårt syfte.

Eftersom vi har utformat en detaljerad analysmodell och tydligt definierat de begrepp vi använt oss av anser vi att vår studie har hög reliabilitet om studien skulle upprepas. Dock är det när man använder sig av en kvalitativ metod viktigt att ha i åtanke att tolkning oundvikligen blir en stor del av resultatet, även om man strävar efter objektivitet. Vår analys fokuserar också på ett specifikt fall, Saudiaffären, vilket innebär att måste vara försiktig med att dra mer generella slutsatser utifrån vår analys. Vi kan inte utge oss för att visa på allmänna tendenser för ansvarsutkrävande, varken i vapenaffärer eller under andra omständigheter. Det vi dock kan tillföra är kunskap och medvetenhet om hur det kan se ut i processer kring ansvarsutkrävande och ytterligare en synvinkel på vad begreppet blame games innebär. Vi kan även ge en inblick i medias roll och huruvida de styr blame games eller bara utgör en spelplan där de inblandade aktörerna skjuter runt ansvaret.

6.5.2 Vår definition av begrepp

Baserat på gestaltningsteorin inkluderade vi några frågor i vår analysmodell för att undersöka i vilken utsträckning några vanliga typer av gestaltningar användes i artiklar om Saudiaffären. De gestaltningar vi utgick ifrån var ekonomiska aspekter, humanitära aspekter, etiska/moraliska aspekter samt konfliktspekter. Flera olika aspekter kan förekomma i en och

samma artikel.

Med ekonomiska aspekter syftar vi på att man i artikeln tagit upp ekonomiska frågor kopplat till Saudiaffären. I de flesta fall där vi såg detta så handlade det om hur mycket pengar vapenexporten omsätter samt hur finansieringen i Saudiaffären har skett.

När Saudiarabien som land och invånarnas levnadsvillkor förklaras eller diskuteras så har artiklarna inslag av humanitära aspekter. Det är nära kopplat till de etiska/moraliska aspekterna, med skillnaden att de etiska/moraliska aspekterna istället fokuserar på Sverige och vad som är rätt eller fel för Sverige som land att göra i en sådan här situation.

Konfliktaspekter syftar på artiklar där det framkommer att personer har olika åsikt i frågan och deras åsikter ställs mot varandra och på så vis skapar en konflikt. Oftast gäller konflikten vem som bär ansvaret, men i vissa fall också mer allmänt hur olika aktörer ställer sig till svensk vapenexport.

I frågan om vilken genre artikeln tillhör (nyhet, ledare, debatt osv.) finns även kategorin ”övrigt”. Här placerades de artiklar som inte hörde hemma i någon av de andra kategorierna, ofta någon typ av faktarutor, sammanfattningar eller citat som placerats på ett sådant sätt i tidningen att det krävdes en separat analys.

Vi har också tittat på frågan om sakfrågan eller spelet hamnat i fokus i artiklarna. Artiklar där sakfrågan står i fokus handlar om den just nu aktuella Saudiaffären och problematiken kring att Sverige samarbetar med en diktatur. Med spelet syftar vi på rapportering som fokuserar på de inblandade aktörernas undvikande svar, lögn, ansvarsutkrävande och förskjutning av ansvaret, utan att egentligen diskutera problematiken kring vapenaffären. Vi använde även kategorin ”lika stor del” för artiklar där spelet och sakfrågan togs upp i lika stor utsträckning. Slutligen har vi under denna fråga också haft en kategori som vi valt att kalla ”annat”. Här har de artiklar som inte passade in i kategorierna ”sakfrågan” eller ”spelet” placerats.

Huvudsakligen rör det sig om artiklar som fokuserar på detaljer i Saudiaffären och skriver om dem på ett sådant sätt att de framstår som nya sakfrågor eller artiklar som beskriver Saudiarabien som land.

Beträffande värdeladdade ord är det givetvis svårt att definiera och dela in ord som värdeladdade eller ej värdeladdade. Det varierar mycket från person till person vilka ord man reagerar på, beroende på tidigare erfarenheter och kontext. I den här analysen har vi definierat värdeladdade ord som ord som väcker starka associationer, positivt eller negativt. I rapporteringen har det dock främst förekommit ord som väckt starka negativa associationer, exempelvis "vapenfabrik", "diktatur" och "dödsverktyg".

7. Resultat och analys

Nedan presenteras resultatet och analysen av vår studie utifrån de övergripande teman som framkom genom vår analys. Inledningsvis finns ett mer övergripande avsnitt om tidningarnas innehåll och utformning som avser att ge läsaren en bild av vilken typ av artiklar som publicerats om Saudiaffären samt hur fördelningen av dessa såg ut mellan de olika tidningarna. Därefter följer svaren på våra frågeställningar, presenterade utifrån tre teman.

7.1. Tidningarnas innehåll och utformning

Att se vilken typ av artiklar som publicerats, om det finns bilder kopplat till dem och vem som står bakom artikeln ger oss en överblick av tidningarnas rapportering. Det är relevant för att se hur fördelningen av rapporteringen sett ut, huruvida bilderna kan ses som en del av ansvarsutkrävandet och om tidningarna själva väljer att skriva om händelsen eller om de istället använder sig av material från en nyhetsbyrå.

Som framgår i Tabell 1 hade den vanligaste typen av artikel där Saudiaffären beskrevs formen av en nyhetsartikel. Även ledare var vanligt förekommande.

Tabell 1

Fördelning av genre av artiklar om Saudiaffären i mars 2012

	<i>Aftonbladet</i>	<i>Expressen</i>	<i>DN</i>	<i>SvD</i>
Nyhet	48	59	49	49
Debatt	8	2	10	9
Ledare	18	17	22	13
Insändare	8	4	5	2
Krönika	16	15	14	18
Övrigt	2	3	0	9
Totalt	100	100	100	100
<i>N=</i>	50	54	51	45

Tabellen visar fördelningen av genre för respektive tidning i procent.

Att nyhetsartiklar var de vanligast förekommande artiklarna är väntat. Detta eftersom det vanligtvis är nyhetsartiklar som får mest utrymme i dagstidningar. Vi har ingen möjlighet att avgöra huruvida antalet debattartiklar, ledare och krönikor är ovanligt högt eller ej, jämfört med vid rapportering kring andra händelser, men vi kan se en tydlig spridning av rapporteringen i alla delar i tidningen. Detta kan bero på att Saudiaffären både har ett allmänintresse och ett innehåll som lockar till diskussion av det mer tyckande slaget.

I Tabell 2 syns varifrån texterna om Saudiaffären kommer. Vanligast i alla tidningar är att de skrivits av en journalist på den aktuella tidningen.

Tabell 2

Vem har skrivit texten?

	<i>Aftonbladet</i>	<i>Expressen</i>	<i>DN</i>	<i>SvD</i>
Journalist på tidningen	78	83	75	78
Nyhetsbyrå	0	0	10	7
Övrigt*	12	7	16	16
Framgår ej**	10	9	0	0
<i>N=</i>	50	54	51	45

Tabellen visar fördelningen av varifrån artiklarna kommer för respektive tidning i procent.

** Innebär att texten är skriven av någon som inte arbetar på tidningen, exempelvis en insändare.*

*** Det går inte att utläsa vem som står bakom texten.*

Att artiklarna i stor utsträckning är skrivna av journalister på den egna tidningen ökar tidningens makt att medvetet eller omedvetet påverka ansvarsriktandet. Det kan också vara ett uttryck för affärens komplexitet och allmänintresse och att journalisterna vill vara aktivt delaktiga i rapporteringen. Som vi senare diskuterar är det också flera tidningar som skriver om ”egna avslöjanden” i kölvattnet av den ursprungliga Saudiaffären, vilket ytterligare kan förklara bristen av texter från nyhetsbyråer.

I Tabell 3 visas fördelningen av artiklar med och utan bild i de olika tidningarna. Man kan tydligt utläsa att kvällstidningarna har bilder till en stor majoritet av sina artiklar medan det inte är lika vanligt förekommande i morgontidningarna. Detta stämmer överens med

Hadenius, Weibull och Wadbrings (2008:275) beskrivning av vad som kännetecknar kvällstidningarnas utformning.

Tabell 3

Finns det någon bild till artikeln?

	<i>Aftonbladet</i>	<i>Expressen</i>	<i>DN</i>	<i>SvD</i>
Ja	86	81	53	69
Nej	14	19	47	31
Totalt	100	100	100	100
N=	50	54	51	45

Tabellen visar fördelningen av artiklar med och utan bild i procent.

Bildsättningen är en del av den dramatisering som sker men också en stor del i ansvarsriktandet. Exempelvis kan en bild på Reinfeldt tillsammans med rubriksättningen ”Det saudiska samarbetet stinker” (DN, 8 mars) antyda att det är han som bör ta ansvaret.

7.1.2. Sammanfattning

Att Saudiaffären har fått utrymme i alla delar av tidningen (ledare, nyhetsplats, debattsidor osv.) och att förhållandevis få texter kommer ifrån nyhetsbyråer tyder på att tidningarna anser att Saudiaffären är en viktig fråga. Man ger den både mycket utrymme och lägger tid på att skriva egna artiklar om turerna kring den. Beträffande bilder så ser vi att alla tidningar har bilder i anslutning till texten i mer än hälften av sina artiklar. Dock syns det allra tydligast i kvällspressen vilket kan vara en konsekvens av det format kvällspressen har.

7.2. Dramatisering av Saudiaffären

När vi utifrån vår första frågeställning tittat på hur media använder blame games kan vi se att det ofta sker en viss dramatisering kring händelsen vilket förmodligen delvis kan förklaras genom att Saudiaffären i sin natur är dramatisk och intresseväckande. Vapenhandel, politiker som far med lögn och ett ifrågasättande av landet Sveriges etik och moral är ingredienser som gör att journalisterna tacksamt rapporterar om händelsen. Dramatiseringen syns genom

bland annat användning av rubriker, direkta citat, förekomsten av beskrivande anföringsord och användningen av liknelser och metaforer.

7.2.1. Rubriksättning

Rubriksättningen överensstämmer i de allra flesta fall med innehållet i texten i alla fyra tidningar. Det som urskiljer sig är att Aftonbladet i viss mån har en dramatisering i rubrikerna, speciellt för texter som har formen av ledare eller debattartiklar. ”Lägg ner, Tolgfors – du saknar förtroende”(Aftonbladet, 10 mars) är ett exempel på en sådan dramatisering. I Expressen syns också en vridning av sanningen med rubriken “Domen: Avgå - Hälften av svenskarna tycker att ministern måste sluta” (Expressen, 11 mars) - statistiken som presenteras i artikeln visar att det endast är 45% av svenskarna som tycker att Tolgfors måste avgå. Det är visserligen en stor andel och nära hälften men fortfarande finns en majoritet som har en annan åsikt. Ser man dock till vilken tidning vars rubriker innehåller flest värdeladdade ord sticker DN ut, detta syns i Tabell 4.

Tabell 4

Innehåller rubriken värdeladdade ord?

	<i>Aftonbladet</i>	<i>Expressen</i>	<i>DN</i>	<i>SvD</i>
Ja	54	44	63	42
Nej	40	56	31	53
Annat*	6	0	6	5
Totalt	100	100	100	100
N=	50	54	51	45

Tabellen visar i procent fördelningen av värdeladdade ord i rubriker för respektive tidning.

**Annat syftar på artiklar som antingen helt saknade rubrik eller hade en generell rubrik som ”Fakta” eller ”Vad har hänt?”.*

Rubriken spelar en viktig roll i tidningen eftersom den ofta är det första man lägger märke till som läsare. Många kanske inte heller läser hela artikeln utan skapar sig en uppfattning om dess innehåll endast utifrån rubriken. Dramatiserade rubriker eller rubriker med värdeladdade ord kan locka till läsning av artikeln men de kan samtidigt öka risken för en spridning av en

felaktig bild av Saudiaffären. Exempelvis kan en person som ser rubriken "Domen: Avgå - Hälften av svenskarna tycker att ministern måste sluta" (Expressen, 11 mars) men inte själv är insatt i frågan hålla med om det som sägs i rubriken utan att egentligen veta varför.

7.2.2. Citat och anföringsord

Som vi nämnt tidigare kan man dramatisera en text genom användning av citat och anföringsord. Denna dramatisering kan bidra till att blame games uppstår och att det kan fortgå. Det är relevant för oss att se på huruvida dessa citat och anföringsord spelar en roll i ansvarsriktandet.

I de flesta artiklar i Aftonbladet förekommer direkta citat från de inblandade. Citaten presenteras framförallt med neutrala anföringsord vilket innebär ord som inte beskriver hur personen uttryckte sig utan låter fokus hamna på det som personen sagt. Exempel på sådana ord är "säger", "skrev" och "uppger". Det förekommer också beskrivande anföringsord som "rasar", "förnekar" och "avslöjar". Dessa ord förklarar hur personen som uttalat sig uttryckte sig och gör att läsaren tolkar citatet på ett visst sätt. Detta eftersom många av de beskrivande anföringsorden har positiva eller negativa konnotationer. Expressen följer samma mönster som Aftonbladet, men använder färre beskrivande anföringsord. Ett som användes var "rättfärdigade". I både DN och SvDs artiklar förekommer en större blandning av direkta och indirekta citat. I DN finns även ett större antal artiklar helt utan citat, framförallt av typen ledare och debattartiklar. De båda tidningarna använder för det mesta neutrala anföringsord men i SvD finns det också exempel på ett mer beskrivande språk, där man använder ord och beskrivningar som "hävdade", "fortsätter med en suck" och "vägrade kommentera".

Beskrivande anföringsord är en del av den gestaltning som görs av texten och avgörande av hur läsaren tolkar texten. Det gäller inte bara anföringsord utan även andra beskrivande ord och värdeladdade ord, exempelvis blir "diktaturen Saudiarabien" på en gång mer värderande än "landet Saudiarabien". Värdeladdade ord är ett sätt att med hjälp av språket dramatisera en händelse. Överlag förekommer värdeladdade ord i alla tidningar, framförallt är det dock ord som är svåra att undvika i sammanhanget såsom, "vapenaffär", "diktatur" och "vapenfabrik". Andra ord som exempelvis "dödsverktyg", "mygelsoppa" och "fundamentalistisk muslimsk diktatur" syns tydligare att de är valda för att väcka en reaktion.

7.2.3. Metaforer, liknelser och beskrivande text

Utöver användningen av anföringsord och citat går det att dramatisera en händelse på fler sätt genom språket, genom att man exempelvis använder sig av metaforer och liknelser som skapar associationer. I Aftonbladet förekommer en del tydliga exempel på detta, exempelvis "Tolgfors kastar in handduken" (Aftonbladet, 30 mars) och "Sten Tolgfors stod som en skolpojke bredvid magistern, Fredrik Reinfeldt" (Aftonbladet, 30 mars). Man använder också dramatiska ordval som "chockbeskedet mörkades av statsministerns innersta krets" (Aftonbladet, 30 mars) och "beskedet slog ned som en bomb bland partikamraterna" (Aftonbladet, 30 mars). Gemensamt med Expressen är att man också presenterar en del intervjuer som en dialog mellan reportern och någon av de inblandade aktörerna, vilket hjälper till att bygga upp en dramaturgi.

Texterna i SvD är överlag inte dramatiserade men där det förekommer dramatisering syns det dock på ett väldigt tydligt sätt. Det sker både i nyhetsartiklar och ledare/debattartiklar. Ett exempel är "Försvarsdepartementet var pådrivande när FOI planerade att bygga en hemlig vapenfabrik i Saudiarabien. Dokument visar hur högt uppsatta tjänstemän skissade på hur projektet kunde genomföras. Resultatet blev ett bulvanföretag i en lägenhet i Hägersten." (SvD, 7 mars). I DN används i enstaka fall liknelser, dessa verkar delvis vara till för att ge läsaren en tydligare bild av situationen (där bild till artikeln saknas) och delvis fungera som stilistiskt knep för att skapa en berättelse. Detta syns exempelvis genom citat som "Skogen av kameror som ställts upp framför honom är så tät att han för många av de närvarande är nästan osynlig." (DN, 7 mars) och "Sten Tolgfors såg blekare ut än vanligt och Fredrik Reinfeldts bruna ögon blinkade sorgset mot de smattrande kamerorna i Rosenbads pressrum." (DN, 30 mars).

Den tidning som sticker ut något när det gäller dramatisering är Expressen. I flera fall läggs fokus på att snarare dramatisera den egna nyhetsbevakningen istället för själva Saudiaffären, exempelvis beskrivs hur Expressens reporter konfronterar Carl Bildt om affären på en lerig väg i Afghanistan. Flera artiklar har också bilder där både den som konfronteras och Expressens reporter syns på bild med mikrofon eller bandspelare i högsta hugg. Detta är en typ av dramatisering vi inte kunnat se i någon av de andra tidningarna vi analyserat. Expressen börjar också i flera artiklar beskriva händelserna på ett sätt för att sedan göra en vändning likt; "men idag avslöjas att..." och beskriva nytillkomna uppgifter som hade kunnat

stå för sig själva utan den dramatiska vändningen. Vi tror att detta görs för att skapa kontrast med nya uppgifter så att det tydligare framkommer att någon ljugit eller inte följt reglerna. Denna typ av rapportering gör i sin tur att spelet kring Saudiaffären får en mer framträdande roll.

7.2.4. Jämförelser med andra händelser

Även att jämföra ett fall som Saudiaffären med andra fall av liknande karaktär kan vara ett sätt att dramatisera. I Aftonbladet finns ett fåtal exempel på detta, bland annat jämför man i en artikel Tolgfors agerande i Saudiaffären med Bill Clintons agerande i samband med hans affär med Monica Lewinsky (Aftonbladet, 16 mars). I Expressen gör man fler kopplingar, bland annat beskrivs den svenska kungafamiljens och USA:s kopplingar till Saudiarabien. Man gör också jämförelser med andra ministrar som hamnat i "liknande" situationer som Tolgfors och sedan tvingats avgå.

I SvD finns fler artiklar som jämför Saudiaffären med andra händelser, bland annat Sveriges insats i Libyen och att Tolgfors är pressad i fler frågor än den nu aktuella affären. Man jämför också Tolgfors avgång med hans företrädares (Mikael Odenberg) för att skapa kontrast. Beskrivningen av att Tolgfors är pressad i flera situationer än bara Saudiaffären bygger på den redan negativa uppmärksamhet han fått och kan leda till att flera personer utkräver ansvar av honom. Kraven på att Tolgfors ska ta ansvar kan då bero på en kombination av flera frågor. I DN förekommer artiklar som jämför Saudiarabien som land med andra diktaturer. Framförallt gör man dock jämförelser genom att man kopplar Saudiaffären till exempelvis Boforsaffären eller Sveriges roll under andra världskriget.

Att jämföra Tolgfors agerande under Saudiaffären med Clintons agerande under Monica Lewinsky-affären tar fokus från sakfrågan och skapar associationer till politiker som har begått misstag. Saudiaffären och Lewinsky-affären har också mycket olika karaktär, Saudiaffären handlar om vilka länder Sverige väljer att ha vapensamarbeten med, något som på olika sätt berör många människor. Lewinsky-affären handlar istället först och främst om Clintons privatliv. Även om många kan uppröras av otrohet så påverkar det egentligen inte några andra än de närmast inblandade. När man istället jämför Saudiaffären med tidigare svenska vapenaffärer sätts händelsen i en annan typ av sammanhang och associationerna som

väcks har en starkare koppling till sakfrågan. Desto längre ifrån sakfrågan man hamnar desto större är sannolikheten för ett blame game.

7.2.5. Sammanfattning

Som svar på vår första frågeställning är dramatiseringen en av anledningarna till att vi anser att blame games kan ses som en produkt av media, dock kan media inte skapa ett blame game utan att det i ”verkligheten” hänt något som media kan bygga det kring. Uppbyggnaden av den typ av mediedramaturgi som skapas kring blame games ökar möjligheten för medierna att skapa en följetong vilket indirekt kan leda till en ökad försäljning, speciellt för den lösnummerberoende kvällspressen. Vi tror dock att media inte alltid är medvetna om att de är en del av skapandet och fortgåendet av ett blame game. Deras intresse ligger i huvudsak i två olika delar. Till att börja med så torde granskande journalistik och ansvarsutkrävande ses som ett viktigt uppdrag och något man strävar efter. Just att grävande journalistik värderas högt ser vi exempelvis genom att både Expressen och Aftonbladet tenderar att referera till sig själva genom att i flera artiklar ta upp mindre sakfrågor som de själva ”avslöjade” i kölvattnet av Ekots avslöjande. Det kan också bero på att tidningarna vill skapa en följetong och bygga vidare på rapporteringen. Detta görs exempelvis genom att ta upp nya trådar, ställa inblandade aktörer mot varandra och hitta nya infallsvinklar på en i det här fallet redan aktuell affär. Detta är mindre avslöjanden som i det större sammanhanget är ganska obetydliga men vi tror att man genom att framhäva dem och peka på sin egen kompetens kan få känsla av att ha lyckats.

Det är tydligt att media har fortsatt störst makt att styra spelet genom att välja vilka som får komma till tals, om de som får komma till tals själva får välja vad de vill prata om eller om de pressas att svara på en specifik fråga.

7.3. Sakfrågan eller spelet?

Ytterligare ett tecken på att blame games är en, medveten eller omedveten, produkt av media är att spelet har fått stort utrymme i rapporteringen vilket syns i Tabell 5. Detta är intressant att se på eftersom media, när de rapporterar om spelet, också blir en del av det.

Tabell 5

Vad tas huvudsakligen upp i texten?

	<i>Aftonbladet</i>	<i>Expressen</i>	<i>DN</i>	<i>SvD</i>
Sakfrågan	24	26	25	31
Spelet	60	33	31	47
Lika stor del	0	4	6	2
Annat	16	37	38	20
Totalt	100	100	100	100
N=	50	54	51	45

Tabellen visar fördelningen av vad som huvudsakligen tas upp i artiklarna i respektive tidning. Siffrorna står i procent.

En förklaring till att spelet får störst utrymme är att media i detta fall använder sig av en gemensam gestaltning, där den del av verkligheten som visas är den som berättar att politiker och höga tjänstemän förnekar, ljuger och skjuter ifrån sig ansvar. Problemen som framhävs blir således de som allmänheten får ta del av, och då vill följa, vilket leder till den följetong som vi nämnde tidigare och att en spiral av efterfrågan har skapats av media. Strömbäck (2009:126-128) skriver om just spelgestaltningar och menar att en sådan fokuserar på vem som vinner eller förlorar en kamp. Aktörerna drivs av ett egenintresse, som i detta fall kan ta sig uttryck i viljan att undvika att krävas på ansvar. Det leder i sin tur till en misstro och cynism hos läsarna.

Människan tenderar att lättare ta till sig information som överensstämmer med våra kognitiva scheman, det vi redan tycker, tror och har lärt oss. Man kan anta att det i vår kultur råder stor enighet om att politiker inte ska ljuga eller skylla ifrån sig när de konfronteras med en obekvämlig fråga. Troligtvis anser allmänheten också att vapenexport, speciellt vapenexport till diktaturer, är någonting dåligt och ej försvarbart. Dock kan det vara så att en negativ inställning till vapenexport inte är lika allmänt vedertaget som att politik och lögn inte hör ihop. En förklaring till att spelet får mest fokus kan då vara att den rapporteringen bättre passar in i läsarnas kognitiva scheman och därför ”uppskattas” i en högre utsträckning. Det uppfattas alltså allvarligare att en politiker ljuger, än att Sverige exporterar vapen, för att vi är ”mer” överens om att lögn och förnekande är fel. När man sedan kräver ansvarstagande är

det snarare för de eventuella lögnerna än för vapenaffären vilket gör att fokus flyttas från sakfrågan. Om ansvariga politiker ljuger är det givetvis ett problem och det är rimligt att det får utrymme i media men samtidigt får man inte glömma den ursprungliga sakfrågan som, oavsett om de inblandade ljuger eller ej, fortfarande kvarstår.

Av de tidningar vi analyserat har Aftonbladet och SvD det gemensamt att det framförallt är spelet kring Saudiaffären som får utrymme i rapporteringen. I Aftonbladet sätts spelet i fokus i 60% av artiklarna medan motsvarande siffra i SvD är 47%. I DN och Expressen är det istället kategorin ”annat” som fått mest utrymme, 37% av artiklarna i båda fall. Förklaringen till att ”annat” kategorin är störst i dessa tidningar ser dock olika ut för respektive tidning. När det gäller DN har vi kunnat se en mer neutral bevakning överlag, man har haft fler artiklar som satt in Saudiaffären i ett större sammanhang och man har haft artiklar som förklarar situationen för befolkningen i Saudiarabien. Det är artiklar som dessa som utgör en stor del av ”annat” kategorin i detta fall. Expressen har istället lagt fokus på nya sakfrågor som uppstått på grund av Saudiaffären men som inte kan ses som den huvudsakliga sakfrågan eller som att de har med spelet att göra – dessa har hamnat i ”annat” kategorin. Expressen skriver bland annat om ett ”smickerbrev” som ska ha skickats från Sverige till Saudiarabien. I både DN och Expressen är ”spelet” den näst största kategorin med 31% respektive 33% av artiklarna.

När vi endast ser på fördelningen av sakfrågan så får den störst utrymme i början av rapporteringen. Vi tror att det kan förklaras med att det är självklart att i början av en händelse beskriva vad det faktiskt är som har hänt och ge bakgrundsinformation vilket ses i början av rapporteringen om Saudiaffären då läsaren får bakgrundsinformation om avtalet, landet Saudiarabien och turerna kring FOI och SSTI. Alla tidningar, men främst kvällspressen, tappar senare fokus från sakfrågan och övergår till att rapportera om spelet utan att ge lika mycket bakgrundsinformation. Det gör att läsaren måste ha följt nyhetsrapporteringen från början för att fullt ut kunna förstå de artiklar som publiceras senare under rapporteringen.

7.3.1 Sammanfattning

Ur en journalistisk synvinkel är det självklart inte möjligt att hela tiden återupprepa bakgrunden till Saudiaffären. Det gör framförallt att vissa artiklar om spelet som publicerats under den senare delen av rapporteringen inte går att förstå fullt ut om de läses utan att läsaren

har följt den tidigare rapporteringen kring sakfrågan. Det är först efter att exempelvis Tolgfors och före detta FOI-anställda skyller ifrån sig som media har ett spel att rapportera om, därför är det naturligt att spelet får mer utrymme under den senare delen av rapporteringen. Det motsäger dock vår teori om att blame games är en produkt av media, då det inte hade funnits något spel om inte någon eller några aktörer agerat som de gjorde. Blame games uppstår först när det är flera olika individer eller organisationer inblandade i en situation. När ansvaret är oklart finns det en möjlighet att skylla ifrån sig eller rikta ansvaret åt annat håll.

7.4. Skillnader och likheter i rapporteringen om Saudiaffären

Vår analys visade inga skillnader i rapporteringen beroende på tidningarnas olika politiska inriktningar, inte heller ägandeformen påverkade hur rapporteringen såg ut. De skillnader vi kunde se i vår analys fanns framförallt mellan morgon- och kvällspress. Som vi tidigare nämnt kan tidningarnas olika format göra att både ansvarsriktandet och kravet på ansvar tar sig olika uttryck.

7.4.1. Hur gestaltas Saudiaffären?

Något vi tittat på när vi undersökt skillnader i rapporteringen mellan de olika tidningarna är hur man gestaltar Saudiaffären. Detta diskuteras utifrån de olika aspekter som presenterades i teoriavsnittet (An & Gower, 2009). En överblick av detta presenteras i Tabell 6. Viktigt att påpeka är att flera olika aspekter kan ha förekommit i samma artikel.

Tabell 6

Vilka aspekter används för att gestalta Saudiaffären?

	<i>Aftonbladet</i>	<i>Expressen</i>	<i>DN</i>	<i>SvD</i>
<i>Ekonomiska</i>				
Ja	30	24	53	38
Nej	70	76	47	62
Totalt	100	100	100	100
<i>Humanitära</i>				
Ja	8	7	18	7
Nej	92	93	82	93
Totalt	100	100	100	100
<i>Etiska/moraliska</i>				
Ja	52	63	51	49
Nej	48	37	49	51
Totalt	100	100	100	100
<i>Konflikt</i>				
Ja	44	43	45	44
Nej	56	57	55	56
Totalt	100	100	100	100
<i>N=</i>	50	54	51	45

Tabellen visar fördelningen av hur Saudiaffären gestaltats i olika artiklar. Flera typer av gestaltning kan ha förekommit i samma artikel. Siffrorna visar fördelningen i procent.

Som man kan utläsa i tabellen var de etiska/moraliska aspekterna de som mest frekvent förekom i artiklar om Saudiaffären i alla tidningar utom DN. Där var istället de ekonomiska aspekterna vanligast även om de etiska/moraliska togs upp nästan lika ofta. I alla tidningar där de etiska/moraliska aspekterna togs upp läggs mycket fokus dels på om det är rätt eller fel att Sverige handlar med vapen med diktaturer, dels på hur våra politiker agerar och hur reglerna

kring sekretess bör se ut. I och med att det framkom att vissa av de inblandade aktörerna ljugit fick de etiska/moraliska aspekterna ytterligare ett perspektiv. En anledning till att de etiska/moraliska aspekterna var de som oftast hamnade i fokus är troligtvis att det enkelt går att koppla dem till ansvarsutkrävande och att ställa någon till svars för att Sverige agerat tveksamt i denna fråga.

Sett till hur majoriteten av tidningarnas rapportering sett ut var det efter de etiska/moraliska aspekterna vanligast att man tog upp konfliktaspekter. Återigen är DN ett undantag, konfliktaspekterna kommer först på tredje plats när man ser till vad som är vanligast i deras artiklar. I de artiklar där konflikter presenteras är de vanligaste konflikterna, oavsett tidning, mellan Tolgfors och FOI, Carl Bildt och socialdemokraterna samt oppositionspolitiker och regeringen.

Även om man presenterar konflikter är det sällan reportern tar ställning i frågan. En anledning till detta och även till att konfliktaspekter var vanligt förekommande skulle kunna vara att man kan anta att journalister har en yrkesstolthet i att vara objektiva. Att presentera båda parter syn på frågan i samma artikel utan att själv som journalist ta ställning ger mer objektivitet än att bara låta den ena komma till tals. Samtidigt kan denna typ av rapportering bygga vidare på ett blame game och göra att ”spelet” kring frågan växer eftersom de inblandade aktörerna känner behov av att försvara sig mot nya påhopp osv. som kommer fram. Framförallt hamnar fokus här på Tolgfors i samband med att han uttryckt sig otydligt kring vad han känt till om Sveriges vapenaffärer med Saudiarabien.

Sett till alla tidningar kommer de ekonomiska aspekterna på tredje plats i rapporteringen. Undantaget är DN där de ekonomiska aspekterna var mest vanligt förekommande. De ekonomiska aspekter som tas upp handlar om allt ifrån hur mycket pengar Sverige varje år tjänar på vapenexport till hur FOI finansierat bolaget SSTI. De flesta är förmodligen negativt inställda till vapenexport till diktaturer men om man förklarar att vapenexporten ger Sverige höga inkomster och sysselsätter en stor grupp människor, kan läsaren få en mer nyanserad bild. En förståelse för varför Sverige ingått avtalet och en tydligare bild av frågans komplexitet kan ändra synen på ansvarsutkrävande även om man fortfarande kan tycka att vapenexport i sig är fel.

De humanitära aspekterna, det vill säga hur situationen ser ut för den Saudiska befolkningen, var de minst vanligt förekommande i samtliga tidningar. Även om det allmänt känt att Saudiarabien är en diktatur, kan det vara så att de flesta inte är medvetna om vad det faktiskt innebär. Om detta förklarats eller tagits upp i flera artiklar hade troligtvis människors förståelse för problematiken med att Sverige har vapensamarbeten med detta land ökat vilket kanske också gjort att sakfrågan fått större utrymme. En förklaring till detta kan vara att de humanitära förhållandena ligger för långt bort både rumsligt och kulturellt för att skapa en intressant journalistisk (Hadenius m.fl., 2008:304). Det kan även förklaras med att det inte är lika lätt att peka ut någon ansvarig eller ställa någon till svars för hur det humanitära läget i Saudiarabien ser ut. Närmast till hands ligger i så fall saudiska ledare, men då har man plötsligt tappat kopplingen till Sverige och för en svensk tidning känns det hela förmodligen genast mindre relevant att rapportera om.

Oavsett hur Saudiaffären gestaltas och vilka aspekter som tas upp i en artikel är det troligt att man, om man redan har en stark åsikt kring vapenexport, endast stärks i sin åsikt. Detta sker oavsett om man läser artiklar som för fram samma åsikt som den man redan har eller en motsatt åsikt som då bryter ens kognitiva scheman (Strömbäck, 2009:99-100). Är man däremot inte insatt i frågan är det förmodligen lättare att man skapar sig en bild utifrån den gestaltning media använder.

7.4.2. Sammanfattning

I vår andra frågeställning ville vi undersöka skillnader och likheter mellan tidningarna. Vår undersökning visade att morgontidningarna (DN och SvD) presenterade flera olika aspekter av Saudiaffären medan kvällstidningarna (Aftonbladet och Expressen) hade en tendens att fokusera på detaljer och vara mer dramatiska i sin skildring av Saudiaffären. Detta kan bero på att om kvällstidningarna skulle ge en komplex och mer heltäckande bild kan de förlora lite av den dramatik som i sin tur säljer lösnummer. Troligtvis ges därför inte komplexiteten samma utrymme i kvällspress.

Även om man kan se skillnader mellan morgon- och kvällstidningar i hur de dramatiserar händelserna är vad som kommer fram i rapporteringen ändå oftast förhållandevis lika när de gäller vilka aspekter av Saudiaffären som tas upp i rapporteringen, det vill säga hur man

gestaltar händelsen. Sett till alla tidningar är det vanligast att man tar upp de etiska/moraliska aspekterna medan de humanitära aspekterna är minst vanligt förekommande. Gemensamt för alla tidningar är att vi har funnit ett resultat som visar på en objektivitet i vissa lägen och en dramatisering i andra.

7.5. Hur riktas ansvarsfrågan?

Huruvida ansvarsfrågan riktas, medvetet eller omedvetet, av journalister eller andra aktörer är en av utgångspunkterna i vår undersökning. I Tabell 7 syns fördelningen av hur ofta någon pekades ut som ansvarig för Saudiaffären i de olika tidningarna. Det var vanligare att någon pekades ut som ansvarig i någon av morgontidningarna jämfört med de båda kvällstidningarna.

Tabell 7

Tillskrivs någon ansvaret i texten?

	<i>Aftonbladet</i>	<i>Expressen</i>	<i>DN</i>	<i>SvD</i>
Ja	46	40	51	47
Nej	54	60	49	53
Totalt	100	100	100	100
<i>N=</i>	50	54	51	45

Tabellen visar i procent fördelningen i respektive tidning för hur ofta någon tillskrevs ansvaret för Saudiaffären i någon artikel.

De artiklar som pekar ut någon som ansvarig är i första hand av typen debattartiklar, ledare och krönikor. Detta är inte speciellt förvånande eftersom det i denna typ av artiklar inte bara är tillåtet för författaren att föra fram en åsikt, han eller hon förväntas till och med göra det. Det skulle kunna vara så att debattartiklar/ledare/krönikor fokuserar mer på lösningsansvaret - det vill säga vem som har ansvar/möjlighet att lösa problemet eftersom det oftast är i denna typ av artiklar som det påpekas att Sverige som land har ett ansvar och att affären inte är "lös" i och med Tolgfors avgång. Nyhetsartiklarna riktar istället in sig mer på orsaksansvaret - vems fel det är att problemet uppstod? Givetvis förekommer det dock en blandning av dessa olika typer av ansvar i olika artiklar.

Gemensamt för alla tidningar är att man i ledare, krönikor och debattartiklar kan utläsa en tydlig närvaro av personen som skrivit dem och hans eller hennes åsikter. Ledare, krönikor och debattartiklar har en mer sluten form och presenterar en färdig åsikt som talar om för läsaren vad denne ska tycka och tänka. Det kan förklaras med att den här typen av texter ofta är skrivna av personer utanför journalistkåren, exempelvis får politiker, professorer och experter dela med sig av sin åsikt. Nyhetstexterna är däremot i stort sett neutrala i alla tidningar. Vi kan alltså se att det är en högre grad av objektivitet i de nyhetsartiklar som tar upp sakfrågan, medan tyckande texter oftare fokuserar på spelet och därmed lättare tenderar att välja en sida och rikta ansvaret.

Undantaget är Expressen, där det i vissa artiklar kan anas en närvaro av reportern även i nyhetstext. Detta gäller framförallt artiklar där Expressens egna avslöjanden kring Saudiaffären fått utrymme. Överlag är nyhetsartiklarna i Expressen dock öppna och ger läsaren utrymme för egna reflektioner och en egen möjlighet att utse den ansvarige på samma sätt som i de andra tidningarna.

7.5.1. Ansvarsutkrävande på olika nivåer

Vi tittade också på om det fanns skillnader i vem eller vilka som pekades ut som ansvariga för Saudiaffären i de olika tidningarna. Resultaten kring detta presenteras i Tabell 8.

Tabell 8

Vem tillskrivs ansvaret?

	<i>Aftonbladet</i>	<i>Expressen</i>	<i>DN</i>	<i>SvD</i>
Individ	24	19	20	18
Organisation	12	20	25	20
Både och	10	0	6	9
Ingen	54	61	49	53
Totalt	100	100	100	100
<i>N</i> =	50	54	51	45

Tabellen visar i procent fördelningen i respektive tidning över hur ofta en individ, en organisation eller både en individ och en organisation pekas ut som ansvariga för Saudiaffären.

Som vi ser i tabellen är det en relativt jämn fördelning mellan tillskrivandet av ansvar på individ- respektive organisationsnivå. Aftonbladet sticker ut genom att i större utsträckning tillskriva individer ansvaret. En intressant faktor är också att majoriteten av artiklarna inte pekar ut någon som ansvarig. Det kan ha att göra med risken att i nyhetsartiklar bli subjektiv och därmed tappa den journalistiska opartiskheten som eftersträvas.

I början av DN:s rapportering är det i de fall där någon individ pekas ut som ansvarig framförallt Tolgfors som nämns, oftast ensam men i enstaka fall med försvarsdepartementet, regeringen och/eller FOI. Senare under rapporteringen förskjuts ansvaret från Tolgfors till Reinfeldt och regeringen. Även Sverige som land sätts i fokus, istället för att peka ut någon ansvarig individ eller organisation menar man att Sverige ska ta avstånd från denna typ av affärer.

I SvDs rapportering är det till en början Socialdemokraterna som nämns som ansvariga. I slutet av rapporteringen är det istället Tolgfors som pekas ut som ansvarig men visst ansvar läggs också på regeringen och ”svenska politiker”. Vid ett fåtal tillfällen nämns också FOI som ansvariga.

I Aftonbladet kunde man under den första halvan av rapporteringen se att det var vanligt att någon tillskrevs ansvaret medan det under den andra halvan av rapporteringen blev mindre vanligt. Förändringen skulle kunna bero på att affären efterhand växte och blev mer komplicerad, därmed blev det också svårare att veta vem man skulle peka ut som ansvarig. I Expressen är det framförallt Sverige som land som tillskrivs ansvar under första halvan av rapporteringen även om också Tolgfors, Socialdemokraterna och Moderaterna nämns i samband med ansvarsfrågan. Under den andra halvan av rapporteringen är det nästan uteslutande Tolgfors som pekas ut som ansvarig, med endast ett fåtal artiklar där ansvaret istället läggs på Reinfeldt eller regeringen.

I Expressen kommer ansvarsutkrävandet från andra politikernas håll. Flertalet politiker, ”skyller” på Tolgfors och anser att han måste ta sitt ansvar genom uttalanden som ”Jag anser att Sten Tolgfors ska träda fram och berätta och lägga korten på bordet.” Christina Karlsson (S), Västernorrland (Expressen, 29 mars). Det syns att det är ett lösningsorienterat ansvar som utkrävs, i de flesta fall på individnivå. När flera olika aktörer lägger ansvaret på samma

person kan läsaren lättare tro att det är sanningen och att den personen är den ansvarige. Det är dock viktigt att fundera på huruvida tidningen har letat upp dessa citat för att de ska passa in i den gestaltning som de vill förmedla. När en person citeras i media kan det vara den tredje eller fjärde personen som journalisten kontaktat - men den första som uttalar sig ”passande”.

Som vi nämnt tidigare spelar rubriksättningen en stor roll i ansvarsriktandet. Tabell 9 visar i vilken utsträckning ansvarsfrågan tas upp i rubriken i de olika tidningarna.

Tabell 9

Tas ansvarsfrågan upp i rubriken?

	<i>Aftonbladet</i>	<i>Expressen</i>	<i>DN</i>	<i>SvD</i>
Ja	44	30	43	27
Nej	54	70	43	71
Övrigt*	2	0	14	2
Totalt	100	100	100	100
N=	50	54	51	45

Tabellen visar i procent fördelningen över hur ofta ansvarsfrågan tas upp i rubriken i respektive tidning.

* Artikeln saknar rubrik eller har haft en generell rubrik som exempelvis ”Fakta”.

Om en person pekas ut som ansvarig i rubriken är det troligt att läsaren ser den personen som ansvarig även om själva artikeln visar att ansvarsfrågan är mer komplex. Läsarna av Aftonbladet och DN riskerar att i större utsträckning bilda sig en uppfattning om vem som är ansvarig endast utifrån rubriken eftersom det är dessa två tidningar oftare tar upp ansvarsfrågan i rubriken.

7.5.2. Vem spelar huvudrollen i Saudiaffären?

I rapporteringen kring en händelse kan man ofta utläsa att det förekommer en huvudroll och en eller flera biroller. Huvudrollen tillskrivs den person som rapporteringen utgår ifrån och som hamnar i fokus den publicerade artikeln. Birollerna är andra inblandade personer som förekommer i rapporteringen men inte spelar en lika central roll. Samma person behöver inte vara huvudrollsinnehavare genomgående i alla artiklar om en viss händelse utan detta kan variera. Detta är intressant att undersöka för att se huruvida huvudrollen blir synonym med

den som ses som ansvarig. I vissa fall behöver inte en huvudroll innebära att personen är den som anses vara ansvarig, men då aktörerna och huvudrollsinnehavarna i detta fall är högt uppsatta politiker blir det även de som ses som ansvariga.

”Affärens ofrivillige huvudrollsinnehavare spelas av Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI, med först den socialdemokratiska och sedan den borgerliga regeringen som regissörer.” (SvD, 7 mars) sammanfattar de övergripande tendenser av den rapporteringen som vi har sett. I början av rapporteringen är det som sagt sakfrågan som är i fokus med följden att Sträng och FOI får ta på sig huvudrollen. Ganska snabbt övergår huvudrollen till Tolgfors som får behålla denna fram till sin avgång. Efter avgången hamnar istället Reinfeldt i fokus, detta kan till viss del också ha att göra med att regeringen vid samma tidpunkt hade problem med bristande förtroende inom flera områden.

7.5.3. Att få komma till tals i media

I nyhetsartiklarna går de att urskilja två huvudspår när man ser på vilka som själva får komma till tals i artiklarna. Det ena är texter där en enskild individ eller ett fåtal aktörer får komma till tals, antingen för att försvara sig själva eller för att genom sina uttalanden ge tyngd åt artikeln. När aktörer får komma till tals själva i rapporteringen kan det vara ett uttryck för den dramatisering vi har talat om tidigare. Det är också ett sätt för media att ge individerna utrymme att spela sitt blame game offentligt och på så sätt underlätta för en följetong.

Det andra alternativet, som främst syns i Expressen, är att tidningarna har valt att låta väldigt många olika individer komma till tals. Det är alltifrån politiker, experter och motståndare till vapenexport till barnpsykiatriker och personer inom svenska kyrkan. Det blir lätt rörigt och det saknades en relevans hos vissa av de som fick komma till tals. Exempelvis uttalade sig i Expressen en legitimerad barnpsykolog ”Om barnen uttrycker sådana här känslor kan det vara droppen som avgör” (Expressen, 30 mars). Det finns en koppling då Tolgfors angav sina barn som en av anledningarna till hans avgång, men i samma artikel har redan fem retorik- och PR-konsulter uttalat sig om det tal Tolgfors höll som förklaring till sin avgång vilket vi anser fyller artikelns syfte. I det sammanhanget blir barnpsykologens citat det minst relevanta och uppfattas som utfyllnad.

Det är intressant att Tolgfors, trots att han ofta får huvudrollen och tillsammans med regeringen pekades ut som ansvarig, fram till sin avgång endast fick komma till tals i ett fåtal av artiklarna i Aftonbladets rapportering. I DN och SvD syns samma tendenser. I Expressen får Tolgfors komma till tals något fler gånger i början av rapporteringen men i majoriteten av artiklarna citeras han ändå inte. Detta kan förklaras med att Tolgfors, medvetet eller omedvetet, agerar utefter en presentationsstrategi där ett sätt att arbeta är att aktören håller en låg profil, exempelvis genom att inte vara tillgänglig för pressen eller välja att inte ge kommentarer till media (Hood, 2011:47-55).

Även Socialdemokraterna har under Saudiaffärens gång agerat utifrån denna presentationsstrategi. Det kan vara en medveten strategi eller en konsekvens av att de har en relativt ny partiledare. Socialdemokraterna har, likt Moderaterna, en liberal inställning till vapenexport och i och med deras tystnad undvek de risken att få ansvaret riktat mot sig. Att bemöta en fråga med tystnad, enligt presentationsstrategin, kan i detta fall vara ett bra sätt för Socialdemokraterna att förhålla sig till affären då alliansregeringen tydligare kan ses som ansvariga.

I fallet med Saudiaffären kan man också se tendenser till att aktörsstrategier och policystrategier har använts för att hantera situationen (Hood, 2011:67-83, 90-103). Samarbetet mellan Försvarsdepartementet, FOI och SSTI är komplext och exakt hur det har sett ut och fungerat är svårt att få en tydlig bild av vilket är avsikten med aktörsstrategin. I media har också Sten Tolgfors i stor utsträckning fått ta på sig rollen som syndabock när allmänheten och andra politiker krävt att någon tar på sig ansvar, trots att flera andra högt uppsatta politiker och tjänstemän kan ha känt till i alla fall delar av vad avtalet rörde sig om.

7.5.4. Att omtalas i media

Det händer också att aktörer som inte själva får komma till tals i vissa artiklar ändå blir omtalade. Om det är samma individer som hela tiden omtalas kan det vara ett sätt för media att skapa den gestaltning de är ute efter men det kan också vara ett uttryck för att de som omtalas helt enkelt är de som spelar de viktigaste rollerna i media. Att omtalas i samband med Saudiaffären sätter personen i ett negativt sammanhang som skapar negativa associationer kring personen.

Gemensamt för alla tidningar är att de i början nämner Tolgfors frekvent under rapporteringen, även FOI, SSTI och Jan – Olof Lind omtalas. DN skiljer ut sig med att även tala om Reinfeldt. Det är naturligt att det är många olika aktörer och organisationer som omtalas i början av rapporteringen då det är många inblandade i affären.

Intressant är att socialdemokraterna bara nämns ett fåtal gånger. Detta kan bero på att det ur ett mediedramaturgiskt synsätt inte är intressant att spinna vidare på den historien, då de som tecknade det ursprungliga avtalet med Saudiarabien inte längre är aktiva inom politiken. Det går att dra paralleller till aktörsstrategin där man konstruerar samarbeten och byråkrati så komplext att ansvarsfrågan kan skjutas runt i oändlighet tills den slutligen försvinner – utan att någon egentligen behöver ta ansvaret. I detta fall beror det inte på komplex byråkrati utan snarare på grund av hur svensk politik är utformad, med val vart 4:e år. Oavsiktligen har alltså den förra och den nuvarande regeringen tillsammans använt sig av en aktörsstrategi i och med att Sverige fick en ny regering 2006. Det gör att de personer som tillhörde den tidigare socialdemokratiska regeringen och fattade avgörande beslut i inledningen av det som nu kallas Saudiaffären hade lämnat organisationen (i detta fall regeringen) och arbetade med andra uppgifter när affären väl uppdagades.

7.5.5. Sammanfattning

Som svar på vår tredje frågeställning kan vi se att alla tidningar överlag är försiktiga med att direkt peka ut någon som ansvarig men indirekt via citat och den dramatisering som gjorts riktas ändå ansvaret mot någon. Att flera tidningar ofta nämner Tolgfors som ansvarig kan bero på att det finns någon slags konsensus i media kring frågan. Ingen vill sticka ut för mycket åt något håll utan alla tidningars rapportering är förhållandevis lika. Tolgfors är också tacksam att ge ansvaret eftersom han är en person som allmänheten känner igen. Samtidigt har han i och med sin yrkesroll som försvarsminister ett stort ansvar i frågor som Saudiaffären.

Som vi tidigare nämnt stämmer de skillnader vi har sett mellan morgon- och kvällstidningar överens med vad som utmärker kvällspressen enligt Hadenius, Weibull, Wadbring (2008:133-138, 275-278). Exempelvis kan skillnader i hur rapporteringen ser ut mellan morgon- och kvällstidningar bero på att man når sina läsare på olika sätt. Morgontidningar är framförallt prenumererade medan kvällstidningarna är beroende av att sälja lösnummer. I och med den

hårda mediekonkurrensen krävs det att man skapar rubriker som sticker ut tillräckligt för att fånga folks intresse och väcka tillräckligt med nyfikenhet för att folk faktiskt ska köpa tidningen. Detta är förmodligen lättare att göra om man fokuserar på en dramatisk detalj än om man har en mer saklig rubrik.

8. Diskussion

Vår huvudsakliga slutsats kring medias roll i blame games är att medierna bidrar till skapandet av blame games och är en del av att de kan fortgå. Samtidigt kan media inte skapa ett blame game utan att det i “verkligheten” faktiskt skett något som kan ge upphov till ett blame game, exempelvis att någon skyller ifrån sig ansvar. Media och “verkligheten” är alltså beroende av varandra när det gäller skapandet av blame games. Det är troligtvis så att det finns blame games i verkligheten som aldrig uppmärksammas i media eftersom frågan saknar ett allmänintresse.

8.1. Blame games i media

Media gör, medvetet eller omedvetet, så att blame game och kringskjutande av ansvar kan ske i offentlighetens ljus. De är också delaktiga i att hålla igång spelet och använder sig av aktörerna för att få en eftersökt mediedramaturgi. Spelet hade dock aldrig uppstått om inte inblandade politiker och tjänstemän hade gett undvikande svar, ljugit, skyllt ifrån sig ansvaret eller givit skulden till någon annan.

I politiska frågor, såsom Saudiaffären, kan blame games ses som ett verktyg för att “nedvärdera” och ge motståndarna negativ uppmärksamhet. Dock är det en otroligt svår balansgång som lätt kan slå över till ens nackdel. Oavsett hur mycket kunskap och träning aktörer kan få i att hantera ett blame game finns det faktorer som man inte råår över. Exempelvis kan det komma fram nya uppgifter, motståndarna kan välja en annan strategi för ansvarsundvikande än den aktören förväntade sig och media kan gestalta händelsen på ett annat sätt än aktören väntade sig.

När en fråga om ansvarsutkrävande får uppmärksamhet i media blir blame games mer eller mindre oundvikliga. Det är lättare att ta ansvar och stå för sina handlingar i det privata, men så fort ansvarsfrågan blir offentlig blir det jobbigare att behöva stå som ansvarig inför allmänheten.

8.2. Vem löser problemet?

Alla inblandade i ett blame game har rätt att ge sin syn på ansvarsfrågan. Anser man att man inte är ansvarig har man rätt att påpeka detta och eventuellt peka ut någon annan som ansvarig, men man bör vara medveten om att det också kan få negativa konsekvenser för en själv om det senare visar sig att man faktiskt har ett ansvar. I Tolgfors fall insåg han inte att han tillsammans med regeringen, med all rätt, kunde utkrävas på det lösningsorienterade ansvaret för Saudiaffären när han lade ansvaret på FOI. Oavsett vems fel det var eller vilka som vetat om oegentligheterna så är det politikernas ansvar att lösa situationen. Detta innebär att Tolgfors medverkan i detta blame game endast ledde till ett minskat förtroende och en osäkerhet på hans duglighet som försvarsminister. Han fick ta på sig rollen som syndabock, och på så vis ta udden av rapporteringen.

En viktig aspekt i ansvarsutkrävandet är att diskutera vad de olika aktörerna faktiskt anses vara ansvariga för. Vi har sett att Tolgfors till en början utkrävs på ett lösningsorienterat ansvar i Saudiaffären som sedan går över till att istället bli en fråga om att han undviker sitt ansvar. Efter Tolgfors undvikande svar, bortförklaringar och beskyllningar till FOI kräver man snarare att han ska ta ansvar för detta än för själva Saudiaffären.

Förhoppningsvis så är allmänheten medvetna om att medias rapportering endast är en bild av verkligheten och att media aldrig kan visa hela verkligheten och dess komplexa strukturer. En medvetenhet och en källkritisk inställning kan göra att ansvarsutkrävandet fokuserar på att hitta den ansvarige och få fram en lösning, snarare än någon form av häxjakt och tilldelande av en syndabocksroll. Ur ett samhällligt perspektiv borde ett lösningsorienterat ansvarsutkrävande vara något att sträva efter, då det är viktigare att lägga resurser på att lösa en fråga istället för att reda ut vem som gjorde fel från början. Självklart måste dock orsaken till problemet utredas för att få nya kunskaper som man kan använda i förebyggande syfte så man kan undvika att det återupprepas.

8.3. Framtida forskning

Forskning kring blame games, dess uppkomst och dess natur, är viktig för att få fram tydligare modeller för hur man som aktör bör agera om man hamnar i ett sådant. Det är viktigt att risken för blame games och ansvarsutkrävande blir en del av modern krishantering och kriskommunikation. Risken för att bli beskylld och utpekad som ansvarig i media är i dagens

samhälle en överhängande risk för offentliga personer. Detta leder till att förståelsen för blame games blir ännu viktigare, särskilt för dessa personer, då spelet i media sker öppet inför allmänheten och man behöver kunskap om hur man ska hantera det.

När en aktör ställs till svars i media bör han eller hon vara medveten om att media kan känna till fler uppgifter än vad de är öppna med. Om en reporter ställer frågan till en aktör om denne känner till Sveriges vapenaffärer med Saudiarabien är det förmodligen lätt att säga nej och hoppas att du på så sätt undvikit att göra en stor sak av frågan och att den snart glöms bort. Men om media, redan när de ställer frågan, har bevis på att aktören faktiskt känt till affären gör "nej"-svaret att de också kan välja att skriva om aktören som en lögnare. Därför är det viktigt att från början hålla sig till sanningen så att man inte hamnar i en situation där man först blir anklagad för att ha fattat tveksamma beslut i en fråga och sedan dessutom ljugit om det hela.

8.4 Problemet kvarstår

Avslutningsvis har medierapporteringen, som vi tidigare nämnt, främst fokuserat på spelet medan sakfrågan kring vapenexport har hamnat i skymundan. Politiska frågor som tas upp i media och som möts av en stark opinion får ofta ett slut genom någon form av lösning. Det kan röra sig om en längre tidsperiod innan detta sker men rapporteringen avslutas ofta med en förklaring av hur detta ska gå till. Just Saudiaffären är intressant eftersom sakfrågan inte har fått någon lösning och det har inte heller skett någon förändring i de olika partiernas syns på vapenexport. Trots detta så upplevde vi som tidigare nämnt att rapporteringen avtog efter Tolgfors avgång och att han lämnade ministerposten "räckte" för att allmänheten skulle vara nöjda med att någon tagit ansvar. Det kan ses som en skrämmande samhällsutveckling att intresset kring en fråga svalnar så fort någon har tagit på sig rollen som syndabock. Debatten kommer troligtvis att blossa upp igen i och med de KU-förhör som ska hållas i höst och kanske kommer då en förändring i avtalet - men trots den omfattande rapporteringen och det tydliga motståndet till vapenexport till diktaturer kvarstår Sveriges vapensamarbete med Saudiarabien. Detta är ytterligare en anledning till varför det krävs mer kunskaper kring blame games och ansvarsutkrävande i media. Utan kunskap om hur man ska agera i en sådan situation kan det ibland vara bättre att hålla tyst helt och hållet.

Referenser

- Altheide, D. L. (1996). *Qualitative media analysis*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- An, S-K. & Gower, K. K. (2009). Framing analysis in crisis communication. *Public Relations Review*, 35, 107-112.
- Boin, A., Hart, P., Stern, E. & Sundelius, B. (2005). *The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CIA – The World Factbook. (2012). *Saudi Arabia*. Hämtad 2012-04-10 från <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>
- De Vaus, D. (2001). *Research Design in Social Research*. London: SAGE.
- Ek, A & Lindahl, R. (2012, 16 mars). Svensk vapenexport till diktaturer skenar. *Svenska Dagbladet*. Hämtad 2012-04-10 från http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/svensk-vapenexport-till-diktaturer-skenar_6871131.svd
- Falkheimer, J., Heide, M. & Larsson, L. (2009). *Kriskommunikation*. Malmö: Liber.
- Hadenius, S., Weibull, L. & Wadbring, I. (2008). *Massmedier: Press, radio och tv i den digitala tidsåldern*. Stockholm: Ekerlid.
- Holmén, H. Saudiarabien. (2012). I *Nationalencyklopedin*. Tillgänglig: <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/saudiarabien>
- Hood, C. (2011). *The Blame Game. Spin, Bureaucracy, and Self-Preservation in Government*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- ISP. (2012). *Kontroll och tillsyn av försvarsmateriel*. Hämtad 2012-04-10, från <http://www.isp.se/sa/node.asp?node=377>.
- Iyengar, S. (1991). *Is anyone responsible? How television frames political issues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Knight, M. G. (1999). Getting Past the Impasse: Framing as a Tool for Public Relations. *Public Relations Review*, 25, 381-398.

Lindgren, H. & Jörnmark, J. Försvarsindustri. (2012). I *Nationalencyklopedin*. Tillgänglig:
<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/forsvarsindustri>

Lundgren, K., Ney, B. & Thurén, T. (1999). *Nyheter – att läsa tidningstext*. Stockholm:
Ordfront Förlag.

SFS 1992:1300. Lagen om krigsmateriel. Stockholm: Utrikesdepartementet.

Strömbäck, J. (2009). *Makt, medier och samhälle. En introduktion till politisk kommunikation*. Stockholm: SNS Förlag.

Svenska Dagbladet. (2010). Militäravtal med diktatur splittrar regeringen. *Svenska Dagbladet*.
Hämtad 12-03-22, från http://www.svd.se/nyheter/inrikes/militaravtal-med-diktatur-splittrar-regeringen_4721147.svd

Sveriges Radio. (2012). Tidslinje / Projekt Simoom. *Sveriges Radio, Nyheter/Ekot*. Hämtad
12-03-22, från <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5000037>

Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen. (2012) *Vapenexport per capita år 2011*. Hämtad
2012-04-10, från <http://www.svenskafreds.se/sites/default/files/vpxpercapita2011.pdf>

Tankard, J. W. Jr (2001). The Empirical Approach to the Study of Media Framing, i
Reese, S. D., Gandy, O. H. Jr & Grant, A. E. (red.), *Framing Public Life. Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. Refererad i Strömbäck, J. (2009). *Makt, medier och samhälle. En introduktion till politisk kommunikation*. Stockholm: SNS Förlag.

Thurén, T. (2009). *Vetenskapsteori för nybörjare*. Kina: Liber.

Bilaga 1

Tema 1 – Allmänt

Vilken tidning?

1 = Aftonbladet, 2 = Expressen, 3 = DN, 4 = SvD

Rubrik?

Publiceringsdatum?

Vilken genre?

1 = Nyhet/notis, 2 = Debatt, 3 = Ledare, 4 = Insändare, 5 = Krönika, 6 = Övrigt

Finns det någon bild?

1 = Ja, 2 = Nej

Om ja, vilka associationer ger den?

Kön på författare?

1 = Kvinna, 2 = man, 3 = framgår ej, 4 = bägge

Är texten skriven av tidningen eller en nyhetsbyrå?

1 = Tidning, 2 = Nyhetsbyrå, 3 = övrigt, 4 = framgår ej

Tema 2 – På vilket sätt använder media blame games? Hur använder aktörerna i blame games media?

Är aktörerna citerade direkt eller indirekt?

Val av anföringsord - neutrala eller beskrivande?

Regisseras verkligheten till ett mer dramatiskt förlopp?

Tillskrivs någon ansvaret i texten?

Är det övervägande sakfrågan eller spelet som tas upp i texten?

1 = sak, 2 = spel, 3 = varken eller

Väcks associationer, finns det schabloner eller stereotypa bilder i framställningen?

Används upprepningar, kontrastverkan osv?

Tema 3 - Vilka skillnader finns i rapporteringen beroende på politisk inriktning, typ av tidning och ägarskap?

Innehåller rubriken värdeladdade ord?

1 = ja, 2 = nej, 3 = övrigt

Om ja, vilka?

Finns det ekonomiska aspekter i texten?

1 = ja, 2 = nej

Finns det humanitära aspekter i texten?

1 = ja, 2 = nej

Finns det några etiska/moraliska aspekter i texten?

1 = ja, 2 = nej

Finns det någon konfliktaspekt i texten?

1 = ja, 2 = nej

Tillskrivs någon ansvaret i texten?

1 = ja, 2 = nej

Om ja, vem eller vilka?

Hur framkommer reporterns egen röst i texten? Finns det ett "jag" i texten?

Tema 4 - Hur riktas ansvarsfrågan?

Tas ansvarsfrågan upp i rubriken?

1 = ja, 2 = nej, 3 = övrigt

Vem får komma till tals med egen röst?

Vem beskrivs eller omtalas?

Tillskrivs ansvaret en individ eller en organisation?

1 = individ, 2 = organisation, 3 = båda, 4 = ingen

Hur dramatiseras händelsen? Vem spelar huvudroll respektive biroll?

Tema 5 - Hur beskrivs Saudiaffären i media?

Stämmer rubrik och innehåll överens?

Vilka källor används?

1 = Öppna, 2 = Halvöppna, 3 = Dolda (ej namngivna), 4 = Övrigt/inga, 5 = blandning

Finns det syftningar och anspelningar som ger associationer till andra händelser eller likartade situationer?

Är det en öppen eller sluten text, har den ett myndigt tonfall som redan från början ger en färdig slutsats eller inbjuder den läsaren till egna tolkningar?

Förenklas skildringen genom enklare ord och färre fakta än vad en komplicerad händelse egentligen kräver?

Förekommer värdeladdade ord?